

Slit, skam och skratt

Ogifta mödrars korrespondens med socialskötaren Sylva Salo vid Helsingin
Ensikoti 1949–1951

Laura Oksanen
Magisteravhandling
Magisterprogrammet i historia
Humanistiska fakulteten
Helsingfors universitet
Handledare: Henrik Meinander
Februari 2020

Tiedekunta – Fakultet – Faculty Humanistiska fakulteten		Koulutusohjelma – Utbildningsprogram – Degree Programme Magisterprogrammet i historia	
Opintosuunta – Studieriktning – Study Track Historia			
Tekijä – Författare – Author Laura Maria Oksanen			
Työn nimi – Arbetets titel – Title Slit, skam och skratt - Ogifta mödrars korrespondens med socialskötaren Sylva Salo vid Helsingin Ensikoti 1949–1951			
Työn laji – Arbetets art – Level Magisteravhandling	Aika – Datum – Month and year Februari 2020	Sivumäärä– Sidoantal – Number of pages 67	
<p>Tiivistelmä – Referat – Abstract</p> <p>I denna avhandling undersöks ogifta mödrars liv och känslor under återuppbyggnadstiden i Finland, åren 1949–1951. Källmaterialet består av 62 ogifta mödrars korrespondens med socialskötaren Sylva Salo vid Helsingin Ensikoti. Ensikoti var ett hem för ogifta mödrar i Helsingfors, som grundades år 1942 av den socialdemokratiska kvinnoföreningen Työläisäitien ja Lasten kotiyhdistys. Syftet med avhandlingen har varit att få en bättre förståelse av mödrarnas vardag och familjerelationer, vilka ekonomiska och samhälleliga realiteter som påverkat dem samt hurdana känslor de hyste för sin situation, sina barn och deras fäder.</p> <p>Avhandlingen stöder sig på teoretiska ramverk kring brevtolkning, där brev betonas vara ett skriftligt material med egna, framträdande egenskaper. Brev har karaktären av en dialog och formas av de konventioner och sociala normer som är rådande vid skrivandets tidpunkt.</p> <p>Avhandlingen lyfter fram tidigare outforskade aspekter i ogifta mödrars liv och vardag i återuppbyggnadstidens Finland. Bland de undersökta mödrarna fanns en mångfald av livssituationer och öden representerade. Kvinnorna var inte en enhetlig grupp, även om de mötte liknande utmaningar på grund av att de var ogifta mödrar. Att samtidigt arbeta och ta hand om ett barn var utmanande, och många sökte aktivt efter olika lösningar samt kämpade för att få en bättre och stabilare tillvaro med sitt barn.</p> <p>De flesta av de undersökta kvinnorna förblev ensamstående vårdnadshavare till sina barn efter att de lämnat Ensikoti. Få hade familjer som kunde försörja dem och de flesta mödrar började arbeta relativt snabbt efter förlossningen. Då det fanns få dagsvårdsalternativ att ty sig till vid tidpunkten, innebar detta att mödrarna antingen måste söka sig till sådana arbeten där de kunde sköta sitt barn vid sidan om, eller att de behövde en familjemedlem som kunde sköta barnet medan de arbetade. Om ingen sådan familjemedlem fanns, begränsade detta märkbart mödrarnas arbets- och inkomstmöjligheter. Ett annat problem som mödrarna stötte på i ordnandet av sin samlevnad med sitt barn var bristen på bostad. Bostadsbristen var stor efter kriget och speciellt i städerna kunde det vara omöjligt att hitta en hyreslägenhet. Således bodde de flesta trångt, hos sina egna familjer eller hos människor de tjänstgjorde hos. Många hade även svårigheter med att få underhållsbidrag betalt åt sig av barnens fäder, vilket ytterligare försvårade kvinnornas ekonomiska situation.</p> <p>De omgivande samhällsnormerna och strukturerna dikterade de möjligheter som kvinnorna hade för att klara av och hantera sin situation. Kvinnorna upplevde en mångfald av olika positiva och negativa känslor som de försökte hantera och leva med, och breven till Sylva Salo var en kanal för dem att uttrycka dessa känslor. De flesta blev inte bortstötta av sina familjer, även om de kunde ha spända relationer till sin familj. Istället hade de ofta större utmaningar med att förhålla sig till andra personers attityder och skvaller och att hantera de känslor som dessa väckte. Kvinnornas förhållande till barnens fäder varierade, vissa hade ingen kontakt med dem medan andra funderade på giftermål och således skiftade känslorna till dem också. Kvinnornas moderskap fick ofta en stark betoning i de undersökta breven, då kvinnorna skrev om starka känslor av kärlek och omsorg för sina barn och betonade barnet som den viktigaste aspekten i sitt liv.</p>			
<p>Avainsanat – Nyckelord – Keywords</p> <p>ogifta mödrar, utomäktenskapliga barn, Ensikoti, efterkrigstiden, Finland, vardag, barnavård, arbete, boende, underhållsbidrag, känslor, normer, äktenskap, moderskap</p>			
<p>Säilytyspaikka – Förvaringställe – Where deposited</p> <p>Campusbiblioteket i centrum</p>			
<p>Muita tietoja – Övriga uppgifter – Additional information</p>			

Innehåll

1	Inledning	1
1.1	Utomäktenskapliga barn och ensamma mödrar.....	1
1.2	Syfte & frågeställning.....	2
1.3	Källor och metod	3
1.4	Tidigare forskning	7
2	Bakgrund.....	9
2.1	Moraliskt tvivelaktiga eller samhällets olycksbarn?	9
2.2	Den långa vägen till Ensikoti.....	13
2.3	Levnadsvillkor i det efterkrigstida Finland	17
3	Glädje och slit - vardagens utmaningar	20
3.1	Moderns arbete och inkomster	20
3.2	Barnavård och boende	27
3.3	Obetalda underhållsbidrag och handfallna barnavårdsmän.....	33
4	Desperation, trots och kärlek	38
4.1	Hemma igen.....	38
4.2	Skam, trots och tårar.....	42
4.3	Äkta eller svikande män?	46
4.4	Kära barn och svåra beslut – ett känsloladdat moderskap.....	52
5	Avslutning.....	56
	Källor och litteratur.....	61

1 Inledning

1.1 Utomäktenskapliga barn och ensamma mödrar

I slutet av 1800-talet och i början 1900-talet hårdnade attityderna mot utomäktenskapliga barn och deras mödrar. De kvinnor som fick barn utanför äktenskapet blev allt oftare dömda och skambelagda. Detta fortsatte under 1900-talets första hälft och i slutet av 1940-talet och under 1950-talet föddes cirka 5,5 % av alla barn utanför äktenskapet.¹ Trots att andra världskriget bidragit till en friare sexualmoral och i viss mån till en ökad förståelse för dessa kvinnor och barn, förblev attityderna mot dem ändå kritiska på de flesta håll.

De kvinnliga, socialdemokratiska riksdagsledamöterna hade sedan 1907 kämpat för att ett hem för ensamstående mödrar skulle grundas av staten, men eftersom förslaget mött så mycket motstånd och moraliskt fördömande hade det inte gått igenom.² Därför ordnade de socialdemokratiska kvinnorna år 1932 en insamling och slutligen grundades Helsingin Ensikoti 1942. Syftet med hemmet var att ge en trygg start på moderskapet till ogifta mödrar och att hjälpa dem i deras fortsatta liv tillsammans med sitt barn.³

Anledningarna att söka sig till Ensikoti var många. Vissa hade blivit utkörda av sina föräldrar, eller skändes för mycket för att berätta åt dem, och andra hade det annars dåligt ekonomiskt ställt. För många kvinnor blev mödrahemmet således en trygg plats skyddad från omvärlden, där de i lugn och ro fick bekanta sig med sitt barn och dess skötsel utan att behöva bry sig om andras fördömande blickar och åsikter.⁴

Att få ett utomäktenskapligt barn i slutet av 1940-talet ledde ofta till många slags utmaningar för de berörda kvinnorna. Många hade svårt att kombinera vården av ett litet barn och ett heltidsarbete, då utomstående barnavård var sällsynt och dyrt. Detta ledde till att en del gav bort sina barn till fosterfamiljer, medan andra satt dem på barnhem i hopp om att någon dag kunna hämta tillbaka dem då deras livssituation blivit bättre. Många behöll dock sina barn, och fick

---

¹ Statistisk årsbok för Finland 1953, 62.

² Jousimaa 1983, 27-32.

³ Heinänen 2002, 39-45.

⁴ Jousimaa 1983, 58.

då ofta kämpa för sitt uppehälle. Det fanns arbetsplatser där man fick ha barnet med sig, medan vissa hade familjer som kunde ta hand om barnet då de själva arbetade.⁵

1.2 Syfte & frågeställning

I min pro gradu-avhandling undersöker jag 62 ogifta mödrars korrespondens med socialskötaren Sylva Salo vid Helsingin Ensikoti 1949–1951. Dessa mödrar hade vistats på Ensikoti och korrespondensen skedde efter att de lämnat hemmet. Breven innehåller allt från alldagliga berättelser och förfrågningar om hjälp, till långa utläggningar om dilemman eller problem som mödrarna stött på. Målet är att med hjälp av dessa brev få och ge en mångsidig bild av hur det var att vara ensamstående mamma i slutet av 1940-talet och i början av 1950-talet med alla de realiteter och känslor som det förde med sig.

Jag granskar mitt ämne ur ett kvinnohistoriskt perspektiv, med syftet att ändra på de förutfattade uppfattningarna som finns om vissa subjekt.⁶ Jag hoppas kunna ändra på en slags cementerad bild som finns av ogifta mödrar. Den tidigare forskning jag hittat kring ämnet handlar ofta om hur svårt det var att vara ensamstående moder, hur fattiga dom var, hur usla levnadsförhållanden de hade o.s.v. Även man inte ska glömma eller bortse från dessa kvinnors utsatthet och följder, är jag intresserad av om denna bild som målats upp överensstämmer med den beskrivningen av sitt liv som kvinnorna förmedlar genom sina brev.

Syftet är alltså inte att förneka dessa kvinnors underordnade position i samhället, utan istället byta perspektiv och undersöka dessa kvinnor ur en annan synvinkel.⁷ Istället för att se dem som offer vill jag se på dessa kvinnor som aktiva aktörer som försökte leva sitt liv och forma det efter bästa förmåga, inom de gränser som samhället satte åt dem. Sålunda är jag intresserad av att förstå deras upplevelser, tankevärld och aktörskap inom de ramar som begränsade dem.

Mina forskningsfrågor är: Hurudan bild av sin vardag förmedlar mödrarna genom sina brev? Vilka ekonomiska och samhälleliga ramar påverkar dem och hur? Hurudana känslor uttryckte kvinnorna inför sin situation och sitt barn? Hurudan relation hade de till barnets far och hur förhöll de sig till äktenskap?

---

⁵ Helsingin Ensikotis arkiv FFC:FC1, AA.

⁶ Kaartinen 2005, 247.

⁷ Kaartinen 2005, 263-264.

Genom att också undersöka olika känslouttryck som framkommer i breven hoppas jag bättre komma åt kvinnornas egna upplevelser av sin situation och framhäva deras uppfattningar. Min avhandling kommer att delas in i två huvudkapitel, där det första behandlar de samhälleliga och ekonomiska realiteterna som mödrarna levde i och deras vardag, medan det andra koncentrerar sig på mödrarnas känslor kring hemkomst, sitt barn, sin framtid och barnets far. Det blir alltså en tydlig skillnad mellan kapitlen, det första behandlar kvinnornas levnadsförhållanden, medan det andra fokuserar på deras känslor och upplevelser. Till sist presenteras slutsatserna i ett avslutande kapitel.

Undersökningen avgränsas till 1949–1951, eftersom det finns mest brev bevarade från dessa år, och således finns det mest material att analysera. Tidsperioden är dock också intressant ur andra perspektiv. Perioden infaller under den efterkrigstida återuppbyggningstiden och den så kallade ”babyboom”-perioden då nativiteten sköt i höjden och det är därför intressant att se om och hur detta återspeglar sig i mödrarnas situation och attityd. Även om den finska socialpolitiken inte ordentligt kommit i gång vid denna tidpunkt, var familjepolitiken något som man började utveckla under perioden och något som kan ha haft verkningar i mödrarnas liv. Som tillägg till detta var Ensikoti dessutom en relativt ny institution vid tidpunkten, som fick kämpa för sitt existensberättigande i det omgivande samhället.

1.3 Källor och metod

Mina källor består av socialskötaren Sylva Salos korrespondens från 1949-1951, som finns i Helsingin Ensikotis arkivsamling på Arbetararkivet. Brevens är skrivna antingen på eget bevåg eller efter att Salo kontaktat mamman i fråga för att få höra hur hon har det. Sålunda finns också en del av Salos brev sparade och jag kommer även att använda mig av en del av dem för att förstå kvinnornas och Salos relation bättre. Jag använder mig också av en lista på inskrivna mödrar vid hemmet för de undersökta åren, där Salo antecknat detaljer kring kvinnorna, deras barn och dylikt. Framöver hänvisar jag till denna lista genom att skriva ”Salos anteckningar” i fotnoterna. Genom att använda mig av informationen i denna lista får jag en bättre helhetsbild av hur vanligt olika fenomen var bland kvinnorna, exempelvis hur många av alla som vistades vid hemmet som gav bort sitt barn under den undersökta tidpunkten.

Socialskötaren Salo skötte de flesta myndighetskontakterna åt de nyblivna mödrarna på Ensikoti. Hon var också i kontakt med barnens fäder för att få dem att betala underhållsbidrag och skötte ansökningar om moderskapspenningar och barnbidrag. Sålunda var hon en person med relativt stor inblick i mödrarnas angelägenheter och den som de nyblivna mammorna förlitade sig på och som de enligt materialet verkar ha haft stor respekt för.

Antalet bevarade brev varierar mellan åren. Från år 1949 finns 40 brev med olika kvinnor som avsändare och 53 brev skrivna av Salo bevarade, 1950 är antalet brev 38 skrivna till Salo och 29 skrivna av Salo, medan det från år 1951 finns 35 brev av olika kvinnor men endast 7 skrivna av Salo bevarade. Många av kvinnorna som brevväxlat med Salo har skrivit mer än ett brev och de sammanlagt 113 breven är således skriva av 62 olika kvinnor. Breven är skrivna på finska och deras längd och struktur varierar. Naturligtvis varierar även handstilen, vilket gör vissa brev betydligt mer svårlästa än andra. De flesta breven är ca 2 sidor långa, vissa några sidor längre och andra litet kortare. Vissa skriver relativt strukturerat och klart, medan andra hoppar av och an mellan olika ämnen och är mer känslösamma och otydliga. Vissa anförtror sig om sitt liv och sina glädjeämnen och svårigheter, medan andra håller sig relativt kortfattade och på ytlig nivå.

Av de kvinnor som vistats vid Ensikoti skrev de flesta ändå inte brev till Salo. Särskilt från år 1949 och år 1950 finns många brev skrivna av Salo som sedan aldrig verkar ha fått något svar. Sammanlagt 62 olika kvinnors brevväxling med Salo finns bevarad, medan det mellan år 1949-1951 fanns 362 kvinnor som bodde i hemmet i olika långa perioder.⁸ Sålunda är antalet personer som brevväxlat med Salo liten, ca 17 procent av alla kvinnor från den undersökta tidpunkten, och det är därför svårt att säga hur representativa de kvinnor som skrivit till Salo är i förhållande till alla de som vistats i Ensikoti. Brevens innehåll varierar dock en hel del, många har det bra och skriver allmänt om hur de har det, medan andra i desperation vänder sig till Salo i hopp om hjälp. Innehållet tyder därför på en mångfald av personer som skrivit och pekar inte på en viss typ av brev.

---

⁸ Salos anteckningar, Helsingin Ensikotis arkiv FFC:FC1, AA.

Under arbetet med avhandlingen har jag också övervägt olika etiska aspekter gällande vilken information som ges och hur, då det handlar om människor i utsatt position som delvis fortfarande är i livet. Privata och känsliga angelägenheter exponeras enbart i den grad det är nödvändigt för frågeställningarna och kvinnornas eller barnens riktiga namn nämns inte, utan har bytts ut mot pseudonymer.

I avhandlingen har jag tillämpat en kvalitativ innehållsanalys av brevmaterialet. Jag har läst igenom och undersökt kvinnornas brev och delat in avhandlingen i underkapitel baserat på de mest förekommande teman i breven. På detta sett har avhandlingen utgått ifrån breven, inte av mig förutbestämda teman.

I undersökningar som bygger på brev krävs att man beaktar många källkritiska aspekter under processens gång. Brevforskaren Liz Stanley, som bearbetat och gett ut en vetenskaplig brevvutgåva av femnistskribenten Olive Schreiners enorma brevsamling, skriver att brev skiljer sig från andra former av skrivna texter på grund av att den existerar i en social kontext med delade konventioner, som långtgående begränsar dess form.⁹ Stanley betonar tre viktiga egenskaper som brev har. För det första har brev en dialog-aktig karaktär. Både brevskrivaren och dess mottagare har en lika viktig roll och brevets mottagare formar starkt brevens innehåll och hur ett brev skrivs. För det andra skriver Stanley att brev är perspektiveringivande¹⁰, med vilket hon menar att dess innehåll och struktur förändras i enlighet med mottagaren och med tiden som förflyter. Enligt henne tar sig brev an stundens perspektiv och brevskrivaren kan enligt tycke variera tonen hen skriver i som ett retoriskt knep. För det tredje har breven enligt henne egna, framträdande egenskaper.¹¹ De är inte alltid strukturerade och väl genomtänkta, utan de har sina egna intressen, konventioner och etik som de följer och som formar dem, särskilt om en korrespondens pågår en längre tid.¹²

Brev är alltså en form av kommunikation som formas av tid och rum, av att man inte kan se varandra och varandras reaktioner, av att man kan få säga det man vill utan att bli avbruten mitt i. Att skriva är dessutom alltid annorlunda än att prata, således är det viktigt att komma ihåg att brev inte går att jämföra med en diskussion, trots sitt karaktärsdrag av en dialog.¹³ Detta hänger även ihop med brevs performativitet. En brevskrivare skapar och presenterar alltid en viss bild

---

⁹ Stanley 2004, 207.

¹⁰ Stanley använder ordet "perspectival".

¹¹ "Emergent properties".

¹² Stanley 2004, 202-203.

¹³ Stanley 2004, 213.

av sig själv.¹⁴ Enligt Tilda Forselius formas detta ”brevjag” av brevskrivandets intentioner och under skrivprocessen.¹⁵

Det är viktigt att komma ihåg den roll som Salo haft i de brevskrivande kvinnornas vardag på Ensikoti. Hon var den som hjälpte dem med olika praktiska, men likväl privata angelägenheter. Mödrarnas och Salos brevväxling har därför formats av de roller de hade i förhållande till varandra. Salos och kvinnornas relationer var hierarkisk, då Salo tydligt var en slags auktoritet i kvinnornas ögon, vilket kan ha skapat en känsla av skyldighet att svara på hennes brev. Då det oftast var Salo som inledde brevväxlingen och bad om att få höra om hur nyblivna mödrarna hade det, kan man i breven se att detta påverkat brevens form och kvinnornas uttryckssätt i dem, då de delvis har svarat efter de frågor hon ställt dem.

Maarit Leskelä-Lärki har konstaterat att: ”Då man läser brev är det skäl att påminna sig själv om att breven inte i sig beskriver autentiska personer, känslor och tankar, utan det finns en oändlig mängd med konventioner, medelbarhet och kulturella kutymmer inlindade i dem”.¹⁶ Kulturella konventioner och förväntningar påverkar brevets innehåll och gör att vi inte kan ta brevet som en sanning om en persons känslor och tankar, utan brevet är en bearbetad och uttänkt berättelse som brevskrivaren valt att dela med sig av. Enligt Leskelä-Kärki handlar det istället om ett visst perspektiv som vi får till de brevskrivande personerna, utifrån vilket vi kan göra vissa tolkningar av dessa.

Breven innehåller alltså inga sanningar eller exakta beskrivningar av verkligheten *per se*, utan är ett kommunikativt medel med hjälp av vilket vi kan avläsa vissa saker om en person. Dock handlar historikerns arbete och tolkning inte om att ”läsa mellan raderna”. Det som går att läsa ur breven står i breven, även om de såklart är intertextuella i den meningen att det formas av andra texter och den kontext de skrivits i. Sålunda har dessa kvinnors tidigare erfarenhet av texter och särskilt hur man skall skriva brev påverkat den form breven har och hur dessa kvinnor uttryckt sig i dem. De som haft mer erfarenhet av brevskrivning uttrycker sig kanske därför mer strukturerat i brev, medan andra med mindre erfarenhet hoppat av och an mellan ämnen och känslotillstånd. Dock kan dessa kvinnors brev avslöja saker som de när de skrev breven inte tänkte att de skulle avslöja, t.ex. attityder, rädslor och samhällets roll. Dessutom är dessa brev

---

¹⁴ Leskelä-Kärki 2009.

¹⁵ Forselius 2005, 246.

¹⁶ ”Kirjeitä lukiessa on tarpeen muistuttaa itseään, että ne eivät kerro autenttisista ihmisistä, tunteista ja ajatuksista sinänsä, vaan kirjeisiin on kietoutunut määrättömästi konventioita, välillisyyttä ja kulttuurisia käytänteitä.”, Leskelä-Kärki 2009.

skrivna i stunden och utgår från den situationen som kvinnorna befann sig i just då, vilket ger oss en djupare inblick i kvinnornas liv och känslor än om kvinnorna i efterhand skulle ha berättat och konstruerat en berättelse om sitt liv vid den undersökta tidpunkten.

Marjo Kaartinen skriver att förståelsen är det viktigaste inom historieforskning och att vi tolkar för att förstå. På detta sätt kan vi enligt henne acceptera våra källors motstridighet, glapp och överlappande egenskaper, men också dess kontinuitet och förändring.¹⁷ I min forskning upplever jag detta vara av stor vikt, då breven jag undersöker är skrivna av många olika kvinnor och sålunda är innehållet ytterst varierande och ofullständiga. Olika personers berättelser motstrider varandra, många frågor blir aldrig besvarade och ibland beskrivs samma saker men på olika sätt. Jag bör acceptera att mina källor inte kan berätta allt jag vill att de skall berätta åt mig, utan att de är och förblir bristfälliga. Istället för att tona ner dessa saker, bör jag istället lyfta fram dem för att bättre kunna förmedla en mångsidig bild av dessa kvinnor och deras liv.

Känslohistoria är ett forskningsämne vars popularitet ökat de senaste åren och kan handla om att antingen undersöka de konventioner och regler som reglerade människors känslouttryck eller hur människor uttryckte sina känslor. Det sistnämnda är aktuellt för mig, då jag strävar efter att beskriva de känslor som kvinnorna uttrycker och hur de uttrycker dem inom de känsloramar som fanns för dem. Dock gäller det även här att komma ihåg att de känslor som blivit nedskrivna i breven inte är ofiltrerade och direkta känslorvall, utan redigerade och i någon mån genomtänkta. Det finns sålunda även här ett glapp mellan vad man som historiker kan veta om känslor och vad människor egentligen kände.¹⁸

1.4 Tidigare forskning

Det finns lite forskningslitteratur som explicit studerar ogifta mödrar efter 1945 i Finland. Ämnet har i viss mån behandlats av samhällsvetare, men inom historieforskningen har man inte forskat i ämnet. Enligt Seija Leena Nevala och Kirsi-Maria Hytönen finns det också i övrigt luckor i forskningen om kvinnor och olika aspekter i deras liv i det efterkrigstida Finland.¹⁹ Hytönen har dock själv forskat i en del aspekter som är intressanta med tanke på denna undersökning. I antologin *Lapsi matkalla maailmaan* (2012) skriver hon i sitt kapitel ”Kannettu

---

¹⁷ Kaartinen 2005, 167-168.

¹⁸ Matt 2013, 41-44.

¹⁹ Nevala & Hytönen 2015, 157.

kaksoistaakka – Äitiys työssäkäyvien naisten muistelukerronnassa 1940-1950-luivuilta” om hur mödrar förhöll sig till att behöva arbeta samtidigt som de hade små barn hemma att ta hand om och få dagvårdsalternativ fanns. Detta är något som också mödrarna i breven tampas med, och därför är det intressant att jämföra forskningsresultaten i boken med mina egna.

I *Suomen lastensuojelun historia* (1987) erbjuder Panu Pulma en bra överblick på förhållningsätten till ogifta mödrar och utomäktenskapliga barn i Finland från slutet av 1800-talet till 1960. Pulma går igenom båda allmänna attityder, men också hur staten övergått från att vilja kontrollera dessa mödrar till att istället vara mer oroad för barnens försörjning. Detta gör också Katariina Jousimaa i sin bok *”Jokainen lapsi on pelastettava elämälle”* (1983), där Jousimaa studerar utvecklingen i ogifta mödrars situation från början av 1800-talet till 1980-talet. Detta är till hjälp här i kontextualiserandet av det omgivande samhällets attityder och dess utveckling.

En annan bok som är till stor hjälp för att förstå den kontext som mödrarna skriver i är antologin *Rauhaton rauha – Suomalaiset ja sodan päättyminen 1944-1950* (2015). I boken skriver Ville Kivimäki och andra finska historieforskare om de mentaliteter och realiteter som rådde i landet efter fortsättningskriget och beskriver hur de påverkade människorna och deras vardag. Då tiden direkt efter kriget ur många aspekter var särpräglad, upplever jag att det är viktigt att få en djup förståelse av den för att bättre kunna analysera och jämföra mödrarnas upplevelser med den som beskrivs i boken.

2 Bakgrund

2.1 Moraliskt tvivelaktiga eller samhällets olycksbarn?

Synen på utomäktenskapliga förhållanden och barn har varierat i Finland, även om statistik från 1800-talet till idag visar att fenomenet alltid varit relativt vanligt genom årtionden. I mitten av 1800-talet föddes cirka 20 procent av alla barn utanför äktenskapet, medan antalet i slutet av 1800-talet var nere i cirka 7 procent, även om den procentuella andelen äktenskap under denna period inte ökade.²⁰

I det agrara Finland på 1800-talet varierade förhållningssätten till barn födda utanför äktenskap ofta till följd av regionala skillnader. Enligt Panu Pulma har detta berott på skillnader i de sociala strukturerna i olika delar av landet. Till exempel i de västra odlingsområdena var skillnaderna stora mellan de sociala klasserna och det sexuella beteendet varierade mellan olika sociala grupper. Detta gjorde det mer acceptabelt att få utomäktenskapliga barn.²¹ Pirjo Markkola, som undersökt unga tjänsteflickor och pigor i agrarsamhället i Tavastland på 1800-talet, menar att cirka 40 procent av de undersökta kvinnorna födde barn utanför äktenskapet. Det handlade sålunda om ett vanligt fenomen och på grund av detta var förhållningssätten mer förstående än jämfört med områden där det inte var så vanligt.²²

Man kan enligt Markkola inte bevisa att en graviditet av detta slag automatiskt skulle ha lett till att pigan miste sitt jobb, även om det såklart också hände. På landsbygden hade man begränsat med tid att umgås med varandra utanför arbetet och seriösa föräktenskapliga förhållanden och graviditeter sågs därför ofta som ett naturligt steg mot att bilda familj. Enligt Markkola kunde kvinnor som fått utomäktenskapliga barn därför gifta sig lika lätt som andra kvinnor.²³ I andra regioner, till exempel Österbotten och Savolax, innebar utomäktenskapligt barn dock ett normbrott som påverkade den ogifta kvinnans anseende och kvinnan i fråga kunde ha svårt att hitta en äktenskapspartner.²⁴

---

²⁰ Statistisk årsbok för Finland 1953, 62; Turpeinen 1997, 41.

²¹ Pulma 1987, 48–50.

²² Markkola 1990, 23.

²³ Markkola 1990, 23.

²⁴ Jousimaa 1983.

I början av 1900-talet kom ogifta mödrar som fenomen att kopplas ihop med arbetarklassen i städerna. I städerna fanns mycket unga kvinnor i fertil ålder, då den tilltagande urbaniseringen gjorde att allt fler sökte sig till städerna på jakt efter arbete. Den officiella moralen i städerna var dock mera strikt än på landsbygden, vilket gjorde att man allt mer började problematisera de ogifta mödrarnas situation. Bland de högre klasserna hade man sedan 1800-talet förespråkat en absolut sexualmoral, där sexuellt umgänge bara accepterades inom äktenskap. Även om denna regel i princip var densamma för män och kvinnor, rådde det en dubbelmoral. Män förläts ofta för- och utomäktenskapliga förhållanden, medan kvinnor fördömdes och stämplades för liknande beteende.²⁵

Urbaniseringen och att städernas striktare moraluppfattning blev allt allmännare i början av 1900-talet bidrog till att en debatt om dubbelmoral uppstod. Detta ökade även intresset för de ogifta mödrarna och deras barn, då de ansågs vara en del av problemet. Dock varierade uppfattningen om dem enligt klasstillhörighet. De högre klasserna fördömde ofta ogifta mödrar som osedliga och dåliga uppfostrare. De såg dem som ett moraliskt problem, som bara skulle öka om man började hjälpa dessa mödrar. De socialdemokratiska och andra vänstersinnade kvinnor försvarade dock de ogifta mödrarna och såg dem som offer för klass- och könsförtryck och förespråkade därför lagstiftning för att skydda dem. Därför kom klassbakgrund och utomäktenskaplighet att starkt flätas samman i diskussionerna.²⁶

Vardagen för ensamstående mödrar var hård och tärande. I till exempel Helsingfors jobbade många unga kvinnliga arbetare i början av 1900-talet som hembiträden, kokerskor, diversearbetare osv. Då de flesta av dessa yrken hade krav på barnlöshet, miste kvinnorna ofta sitt jobb om de blev gravida. På grund av tidens moraluppfattningar var det även svårt för dem att sedan få jobb på nytt då barnet väl fötts. Ofta levde dessa familjer därför i stor fattigdom och de fick haka sig fram i jakt på inkomst.²⁷ Då dagvårdsalternativen var få och dyra, ledde detta ofta till en svår situation där modern ofta måste välja mellan barnet och ett arbete. Det var därför vanligt att barnen omhändertogs av myndigheterna och sattes i en fosterfamilj. Detta kunde även ske mot moderns vilja, då myndigheterna ofta hade en negativ inställning till dessa mödrar och därför patroniserade över dem. De som hade flyttat in till staden från landsbygden och hade goda relationer till sin familj kunde ibland skicka barnet dit för omvårdnad.²⁸

---

²⁵ Pulma 1987, 165.

²⁶ Nätkin 1991, 110–112; Sulkunen 1989, 46–48.

²⁷ Kokko 1996, 93–100.

²⁸ Kokko 1996, 93–100.

De fattiga levnadsförhållandena gjorde också att barndödligheten bland utomäktenskapliga barn var högre än för andra barn och i början av 1900-talet dog cirka 25 procent av dem under ett års ålder.²⁹ Jämförelsevis låg barndödligheten annars på cirka 10 procent. De familjer som behöll sina barn behövde ofta utomstående hjälp. Enligt Panu Pulma var dessa familjers situation ofta sådan att de inte överlevde utan hjälp från fattigvården. Sålunda utgjorde utomäktenskapliga barn nästan 50 procent av alla de minderåriga som fick fattigvårdsstöd. Andelen är väldigt hög då man tar i beaktande att de utomäktenskapliga barnens andel av alla barn var cirka 8 procent.³⁰

Detta var ett problem som man var medveten om och i början av 1900-talet började man därför förespråka en ändring i utomäktenskapliga barns rättsliga ställning, som slutligen stiftades i lag 1922. I lagen stipulerades att barnet endast hade ett juridiskt förhållande med sin fader om denna erkände barnet som sitt. Barnet hade dock rätt att få underhållsbidrag från den person som gjort modern gravid. Denna person skulle fastställas av domstol, men detta sågs inte som samma sak att fastställa barnets biologiska far. Personen i fråga skulle sedan betala underhåll till modern två månader före och efter månader efter förlossningen, och betala underhållsbidrag tills barnet fyllt 17 år ifall modern behöll barnet. I fall modern och fadern inte själva kom överens om detta bidrag, var det i sista hand domstolen som utfärdade beslut om det och dess storlek. Utbetalningen av dessa bidrag kom ofta att ligga på de kommunala barnavårdsmännens ansvar, vilket ledde till bestämmelsen var relativt ineffektiv. Ifall den underhållsskyldiga inte betalade, föll det på kommunen att betala stödet före och under graviditeten. Därför kom utomäktenskapliga barns vård starkt att kopplas till den kommunala fattigvården och barnskyddet, vilket ledde till stark kontroll av dem.³¹

På 1930-talet vaknade man i offentligheten till att nativiteten avtog och allt fler började engagerade sig i frågan om hur man skulle trygga ett tillräckligt stort befolkningsunderlag med friska och välskapta medborgare. Kvinnors roll och värde i samhället kom därför att allt starkare att förknippas med moderskap, att föda nya medborgare och att sköta hemmet. Trots denna idealisering av moderskap, förblev normen den att en mor var någon som var gift och hade familj, och således förblev attityderna fördömande mot ogifta mödrar och utomäktenskapliga barn.³²

---

²⁹ Jousimaa 1983, 21.

³⁰ Pulma 1987, 168.

³¹ Pulma 1987, 167–168.

³² Helén 1997, 47–48.

Osmo Kontula och Elina Haavio-Mannila, som undersökt finländares sexuella livsberättelser, menar att den generation som föddes före 1937 och som var unga på 40- och 50-talet kan kallas återhållsamhetens generation. Sexuella angelägenheter var något man inte pratade om och sexualundervisningen var mycket begränsad, nära på obefintlig. I enighet med de borgerliga moraluppfattningar som spridit sig från slutet av 1800-talet framåt, var sex något som var menat för äktenskapet. Unga skulle skyddas från allehanda frestelser och särskilt kvinnor uppfostrades till sexuell återhållsamhet. Kvinnor skulle inte visa tecken på sexuell lust, utan helst hållas ovetande och oskyldiga om det sexuella livets innebörd.³³

I och med vinter- och fortsättningskriget blev sexualmoralen i Finland dock mera fri. Även om idealet fortsättningsvis var återhållsamhet, möjliggjorde den exceptionella situationen att människor lättare kunde bryta mot de rådande normerna. Då livet stod på spel tog fler människor risker och snabba beslut; en del gifte sig snabbt utan familjens godkännande, medan andra gick runt från förhållande till förhållande. Detta ledde till att antalet önskade graviditeter ökade och år 1940 föddes sålunda cirka 10 procent av alla barn utanför äktenskapet. Då tiderna präglades av tillfällighet och soldaternas förflyttningar från plats till plats, föll ansvaret för sådana här graviditeter fortsättningsvis på kvinnorna, då de ansågs vara ansvariga för sitt tillstånd.³⁴ Kriget skapade också en annan grupp av ensamstående kvinnor, nämligen de vars män stupade i kriget. Enligt beräkningar fanns det cirka 30 000 krigsänkor vid krigsslutet, som nu själva skulle stå för hushållet och försörja sina barn.³⁵

En orsak till utomäktenskapliga barn var att preventivmedlen vid denna tidpunkt var få och aborter förbjudna. Medicinsk abort legaliserades i Finland först 1950. Detta gjorde att olagliga aborter blev allt vanligare från och med början av 1900-talet, vilket också syntes i brottsstatistiken, som fick en topp under 30- och 40-talet. Enligt en uppskattning gjordes det 25 000–30 000 olagliga aborter varje år före 1950, av vilka endast en bråkdel kom till myndigheternas kännedom. Då abort blev mer allmänt, kom den olagliga abortverksamheten att bli allt mer organiserad. I och med den tilltagande individualiseringen och moderniseringen av sexualkulturen kom abort att användas som ett slags preventivmedel av både ogifta och gifta kvinnor, då det oftast inte fanns andra alternativ.³⁶

---

³³ Kontula & Haavisto-Mannila 1995, 574-575.

³⁴ Näre 2016; Statistisk årsbok för Finland 1950.

³⁵ Kemppainen 2003, 41.

³⁶ Meskus 2003, 211-213.

Efter kriget minskade andelen utomäktenskapliga barn till cirka 5 procent av alla födda, och andelen kom att hållas stabil ända fram till slutet av 1960-talet. Även om fördömandet av ogifta mödrar fortsatte fram till 1960-talet, sågs varje barn som värdefullt av befolkningspolitiska orsaker.³⁷ Man började då oroa sig allt mer för utomäktenskapliga barns försörjning och 1948 stiftades därför en ny lag. Enligt denna kunde sådana som försummade betalningen av underhållsbidrag beordras till arbetsanstalt för att tjäna in de pengar som blivit obetalda. Man hoppades att detta skulle utgöra ett tillräckligt hot och avskräcka folk från att inte betala. Dock kvarstod problemen med utbetalningen av de privata underhållsbidragen och lagen kom därför att förnyas 1965.³⁸

2.2 Den långa vägen till Ensikoti

Konflikten mellan den borgerliga sedlighetsmoralen och arbetarklassens omständigheter i de växande städerna synliggjorde de ogifta mödrarnas situation i början av 1900-talet i offentliga debatter, även om mängden utomäktenskapliga barn i sig inte ökade.³⁹ De kvinnliga socialdemokratiska ledamöterna i lantdagen föreslog redan 1907 att staten skulle stöda kommuner i att grunda hem för ogifta mödrar och deras barn, men de förlorade omröstningen knappt. Förslaget togs upp flera gånger i lantdagen ända fram till 1914, men godkändes aldrig. Ledamöternas förslag kom att väcka hetsiga åsiktsbyten, och de som motsatte sig ett hem för ogifta mödrar menade att det skulle uppmana till osedligt beteende och försvaga de barns juridiska ställning som föddes inom äktenskap.⁴⁰ De socialdemokratiska ledamöterna å sin del såg mödrarna som offer för de rådande omständigheterna i samhället och i behov av hjälp och stöd.⁴¹

De ogifta mödrarnas och deras barns situation förblev därför på de socialdemokratiska kvinnornas agenda. År 1929 föreslogs därför till Työläisnaisliitto:s kongress att man själv skulle grunda ett hem för små barn och mödrar i behov av hjälp. Förslaget väckte debatt inom förbundet, då en del fortfarande ansåg att sådana uppgifter egentligen var statens ansvar. Men

---

³⁷ Nätkin 1997, 108.

³⁸ Pulma 1987, 230.

³⁹ Pulma 1987, 165.

⁴⁰ Korppi-Tommola 2016, 31.

⁴¹ Kokko 1996, 114.

efter en diskussion om hur de socialdemokratiska ledamöternas förslag gång på gång blivit avvisat i lantdagen, bestämde sig förbundet slutligen för att ta saken i egna händer.⁴²

År 1932 grundades därför Työväen Kukkasrahasto, vars syfte var att samla in pengar för att täcka kostnader och underhåll för ett hem för ogifta mödrar och deras barn. Senare, år 1936, grundades Työläisäitien ja Lasten kotiyhdistys som leddes av Miina Sillanpää, för att kunna bygga själva Ensikoti i Helsingfors. Föreningens syfte var att erbjuda skydd åt mindre bemedlade mödrar och barn och ge dem en trygg start i sitt moderskap. Inspiration och modell till hemmet hämtades från motsvarande anstalter i Danmark och Sverige, dit de ledande kvinnorna i projektet gjorde studieresor.⁴³ När penningspelautomaterna i landet samtidigt överfördes i samhällets ägo och deras vinster delades ut bland allmännyttiga föreningar, varav Työläisäitien ja Lasten kotiyhdistys var en, lyckades föreningen relativt snabbt samla ihop tillräckligt med medel för att bygga ett hem.⁴⁴ Helsingfors stad gav en tomt för Ensikoti år 1939 i Vallgård och bygget började 1940. Kriget försenade byggandet något, men hemmet stod ändå klart och redo för verksamhet år 1942, vilket firades med en ståtlig öppningsceremoni.⁴⁵

Innan Ensikotis verksamhet inleddes fanns även några andra liknande hem i Finland. Barnavårdsföreningen drev Pippingskiölds mödrahem, Frälsningsarmén hade Solhem i Borgå och två andra hem i Helsingfors, och Mannerheims barnskyddsförbund hade Sophie Mannerheim-skolan. Även om alla dessa anstalter var olika, hade alla som mål att hjälpa mödrar och barn till en bra gemensam början på livet.⁴⁶

Ensikoti kom att förknippas med ens slags kamp för jämställdhet, med försvarandet av barns rättigheter och med att stöda nyblivna mammor i sitt moderskap. Hemmets grundare och personal var fortgående tvungna att försvara dess existens mot dem som ansåg ogifta mödrar vara omoraliska och ouppfostrade äktenskapsförstörare.⁴⁷

Verksamheten kom igång 1942, då de första kvinnorna flyttade in. Hemmet hade 40 platser, vilka alla fylldes snabbt och alla sökanden kunde därför inte tas emot. Det första hela året av verksamhet, 1943, hade man 124 mödrar bosatta i hemmet och nästa år 144. Trycket på Ensikoti fortsatte hela efterkrigstiden och långt in på 50-talet, även om mängden utomäktenskapliga barn

---

⁴² Heinänen 2002, 22.

⁴³ Heinänen 2002, 35.

⁴⁴ Heinänen 2002, 26–27.

⁴⁵ Heinänen 2002, 35–36.

⁴⁶ Jousimaa 1983, 51.

⁴⁷ Heinänen 2002, 34–27.

inte ökade. Kvinnorna som sökte sig dit kom från alla delar av landet, inte bara Helsingfors, och därför började man snabbt planera utvidgandet av Ensikotis verksamhet till andra städer i landet.⁴⁸

Till hemmet kunde man komma två månader innan man skulle föda och stanna sex månader efter födseln. Kvinnorna fick börja arbeta två månader efter att de fött, och då skötte barnen i mödrahemmets daghem. Om kvällarna och nätterna skötte mödrarna sina barn själva. Kvinnorna delade rum så att två mammor och deras barn var i ett rum. Det var viktigt att mammorna vande sig att själva ta hand om sitt barn och anknöt till dem, då själva idén med hemmet var att hjälpa dessa kvinnor så att de kunde ta hand om sitt barn själva efter att de flyttat ut.⁴⁹ Vistelsen vid hemmet innebar dock en del begränsningar. Mödrarna fick inte ta med barnet utanför hemmets område p.g.a. av hälsorisker, tiden för besökare var begränsad och hemkomsttiden vid kvällarna tidig.⁵⁰

Det var viktigt att lära ut barnskötsel och hemarbeten åt mödrarna. Kvinnorna förutsattes delta i alla slags uppgifter som fanns vid Ensikoti, allt från städning till att sy kläder. Man höll även föreläsningar om diverse ämnen rörande huslig ekonomi, hälsovård och samhällseliga frågor. Barnskötseln skedde i hemmets daghem. I det ena, där mödrarnas egna barn var, fick mödrarna tillsammans med barnskötare öva på skötsel och vård. Mödrarna förutsattes dock också delta i barnskötseln i daghemmets andra daghem, vart utomstående kunde föra sitt barn för dagvård. Detta för att även få erfarenhet av att sköta äldre barn.⁵¹

Det var kvinnorna själva som betalade vårdavgiften för vistelsen vid hemmet, 3500 mark i månaden för väntande kvinnor och 4000 mk per månad för mödrar med barn.⁵² Om kvinnorna inte själva klarade av avgiften var det ofta kommunens fattigvårdsnämnd som betalade. Det fanns en mångfald av yrken representerade bland de kvinnor som vistades i hemmet, allt från fabriksarbetare, restaurangbiträden och pigor till kontors- och butiksbiträden. Det var i de flesta fall kvinnor med arbetarbakgrund och låg inkomst. Då många ännu var misstänksamma och fördömande mot ogifta mödrar vid tidpunkten, var många av kvinnorna vid Ensikoti där utan

---

⁴⁸ Jousimaa 1983, 59.

⁴⁹ Jousimaa 1983, 58–59.

⁵⁰ Heinänen 2002, 40.

⁵¹ Heinänen 2002, 39.

⁵² Årsberättelse 1950, Helsingin Ensikotis arkiv HHI:HI1, AA.

stöd från sin familj, då de antingen blivit bortkörda eller självmant lämnat sitt hem för att undvika skammen.⁵³

De som sökte sig till Ensikoti var främst sådana kvinnor som ämnade behålla sina barn. Detta var dock inget som man i hemmet pressade mödrarna till, utan var och en fick göra sitt egna beslut. Samhället förespråkade dock på 1940-1950-talet bortadoption av utomäktenskapliga barn till ”goda” familjer, ofta redan direkt vid födseln så att barnets ursprung förblev hemligt. Bland dem som vistades vid hemmet var det väldigt få som slutligen gav bort sitt barn under sin vistelse. Enligt anteckningar från dessa år var det endast två kvinnor 1949 som gav bort sitt barn, nio stycken 1950 och inte enda år 1951.⁵⁴ Enligt Heinänen fanns det dock många villiga tagare.⁵⁵

Då socialarbetets anseende var i uppgång, tillsatte man 1948 en socialskötare till Ensikoti. Då anställdes tidigare nämnda Sylva Salo för uppgiften. Salo var sjuksköterska till sin utbildning och hade själv familj. Salo kom att jobba på Ensikoti tills år 1962, då hon pensionerades.⁵⁶ Socialskötaren på Ensikoti skulle sköta alla juridiska och administrativa uppgifter, samt hålla kontakt med mödrarna efter att de lämnat hemmet i fall de var i behov av hjälp. I praktiken blev det mycket att stå i. Salo hjälpte mödrarna att ansöka om moderskapspenning, kontaktade barnens fäder för att få till stånd ett underhållsavtal och då bostadsbristen dessutom var skriande, fick hon även vara i kontakt med bostadsnämnder i jakt på lägenheter åt de nya mödrarna. Till hennes uppgifter hörde även att hålla kontakt med Frälsningsarméns mödrahem, där mödrarna kunde stanna tills barnen var två år. Hon höll även om möjligt kontakt med de unga kvinnornas familjer, vilket kunde vara utmanande då förhållandena dem emellan ofta var svåra.⁵⁷

---

⁵³ Heinänen 2002, 40–41.

⁵⁴ Sylva Salos anteckningar, AA.

⁵⁵ Heinänen 2002, 41.

⁵⁶ Helsingin Ensikotis arkiv, BBB:BB1, AA.

⁵⁷ Heinänen 2002, 52.

2.3 Levnadsvillkor i det efterkrigstida Finland

Efter krigets tärande vardag försökte de flesta återgå till sitt vanliga liv, även om det ofta var svårt eller omöjligt. Man ville blicka framåt och glömma krigets fasor. Enligt Ville Kivimäki rådde det ett etos av arbete och framåtsträvan, där man hoppades på en bättre framtid.⁵⁸ Denna framtidstro kan också ha varit en orsak till den efterkrigstida babyboomen, där nativiteten sköt i höjden och nådde sin kulmen 1948.⁵⁹ Dock präglades vardagen av fortsatt ransonering och 1947 rådde det fortfarande brist på de flesta varor. Det gällde att leva sparsamt med tanke på livsmedel och andra bruksvaror, allt som gick att användas användes, kläder syddes om och man spädde ut livsmedlen för att få dem att räcka längre. Ransoneringen upphörde helt och hållet först 1954, då kaffe som det sista livsmedlet befriades från ransonering.⁶⁰

Ett mer akut problem efter kriget var bostadssituationen. Det rådde bostadsbrist och problem inom nybygge i nästan alla städer i Finland, då ca 10 procent av städernas och de omkringliggande områdenas befolkning behövde bostad. Det vanliga var att man bodde på hyra och exempelvis i Helsingfors var 75 procent av bostäderna 1950 hyresbostäder. Husen i huvudstaden var främst höghusbyggnader, men även småhus förekom. För att lindra bristen på bostäder var det en del som frivilligt hyrde ut rum i andra hand, medan andra fick göra så under tvång, då nya ransoneringsbestämmelser utfärdades. Dessa bestämmelser utfärdades för att garantera boende åt alla, även mindre bemedlade.⁶¹

Detta betydde att allt som dög till att bo i bosattes. Bostäderna var därför ofta trånga och saknade bekvämligheter. Man fick ofta bo tätt inpå varandra, klara sig med ett rum och ibland saknades till och med kokmöjligheter. Dock fortsatte bostadsbrist att råda länge och mängden människor i bostadskön minskade inte märkbart mellan åren 1947-1957 i Helsingfors. Extra svår var situationen för ensamstående föräldrar, då deras inkomster inte räckte för att stå i bostadskö och sålunda blev de ofta utan lägenhet.⁶² Läget på landsbygden var bättre då man där främst bodde i småhus istället för lägenheter, och befolkningen där fick relativt snabbt flytta in från temporära hus till mer varaktiga hem.⁶³

---

⁵⁸ Kivimäki et al. 2015, 32–35.

⁵⁹ Turpeinen 1997, 43.

⁶⁰ Sarkki 2012, 11-13.

⁶¹ Malinen 2015, 127–133.

⁶² Pulma 1997, 126–137.

⁶³ Malinen 2015, 128.

Även om kriget temporärt omkullkastat könsrollerna i och med att kvinnorna gjort mycket av det arbete som traditionellt tillhört männen både hemma och på arbetsplatserna, syntes detta inte direkt efter kriget då man snabbt ville få tillbaka männen på arbetsmarknaden. Det var ändå ovanligt med hemmafruar, då allas arbetsinsatser behövdes för att bygga upp landet och de flesta familjer behövde två löner för att få vardagen att gå runt. Sålunda arbetade majoriteten av alla kvinnor och ofta inom låglönade branscher där ingen utbildning krävdes. Kvinnors löner var dessutom mindre än männens, även om det handlade om samma jobb, eftersom bara männen sågs som familjeförsörjare.⁶⁴

Särskilt ensamstående mödrar var oftast tvungna att snabbt efter födseln återgå till arbetet för att kunna försörja sig själv och sitt barn. Att vara ensamförsörjande var dock utmanande, och därför måste vissa ta två jobb eller arbeta övertid för att klara livhanken, vilket innebar mindre tid med barnen.⁶⁵ För att ensamförsörjande kvinnor skulle kunna förvärvsarbeta krävdes det dessutom att någon kunde ta hand om deras barn, något som kunde skapa problem om man inte hade familj som kunde ta hand om barnet eller inte hade råd att betala för privat dagvård. Kommunal dagvård fanns inte, utan detta kom först att införas 1973.⁶⁶

En ung kvinnas viktigaste roll i slutet av 40-talet var dock att vara en god mor.⁶⁷ Inställningarna till moderskap påverkades starkt av tidens barnpsykologiska diskussioner, som lyfte fram vikten av barnets och moderns förhållande till varandra. Modersinstinkten sågs som en definierande egenskap hos kvinnor och modern skulle ha ett starkt band till sitt barn, ett tankesätt som hade uppstått redan på 1700-talet. Detta ledde till att en slags hemmakult var rådande, där mödrar uppmanades stanna hemma med barnen, även om det som sagt sällan var möjligt i praktiken. Då alla kvinnor antogs ha en medfödd modersinstinkt, förväntades det och antogs det att alla kvinnor ville fullfölja denna roll. Enligt Sanna Heikkilä var man nog medveten om de negativa känslor som också kunde finnas runt moderskap, men man tog inte upp dem utan ignorerade dem.⁶⁸

---

⁶⁴ Markkola 1990.

⁶⁵ May 2011, 131.

⁶⁶ Folkpensionsanstalten 2017.

⁶⁷ Kivimäki m.fl. 2015, 30.

⁶⁸ Heikkilä 1999, 233.

Direkt efter kriget var arbetssituationen i Finland relativt god, då återbyggandet och krigsskadeståndets återbetalning skapade arbetstillfällen. Men då man småningom övergick till ett normalt tillstånd i landet försämrades arbetssituationen och arbetslösheten kom att öka på 1950-talet.⁶⁹

Efter kriget föddes därför i offentligheten en tanke om att garantera social säkerhet åt vissa utsatta grupper, men på grund av resursbrister kom betoningen långt att ligga på familjepolitik. År 1948 infördes barnbidrag som gällde alla barnfamiljer och år 1949 ändrades moderskapspenningen att gälla alla föderskor. Dessa familjepolitiska åtgärder motiverades med behovet att stöda tillväxten av landets livskraft, men kom att bli relativt ineffektiva i familje- och befolkningspolitisk mening. I och med babyboomen ökade nämligen mängden barn snabbt och allt fler familjer fick en trängd ekonomisk situation, vilket ökade kraven på att förbättra familjepolitiken.⁷⁰

---

⁶⁹ Urponen 1994, 219–223.

⁷⁰ Urponen 1994, 208–213.

3 Glädje och slit - vardagens utmaningar

I breven till Sylva Salo mellan åren 1949–1951 framkommer det att 59 av de 62 mödrarna förblivit ensamstående vårdnadshavare till sina barn efter att de lämnat Ensikoti. Få hade familjer som kunde försörja dem och cirka hälften av mödrarna återgick snabbt till att arbeta efter förlossningen. Det fanns få dagsvårdsalternativ att ty sig till vid tidpunkten och de som fanns var ofta dyra och fullsatta. Detta innebar att mödrarna antingen måste söka sig till sådana arbeten där de kunde sköta sitt barn vid sidan om, eller att de behövde en familjemedlem som kunde sköta barnet medan de arbetade. Om ingen sådan familjemedlem fanns, begränsade detta märkbart mödrarnas arbets- och inkomstmöjligheter.

3.1 Moderns arbete och inkomster

15 av mödrarna i de undersökta breven arbetade som hembiträden eller pigor hemma hos någon familj eller äldre person.⁷¹ De skötte hushållet, hjälpte till med djurskötseln om djur fanns, tog hand om familjens barn och hade samtidigt möjlighet att ta hand om sitt eget barn vid sidan om. Även om hembiträden traditionellt varit ogifta kvinnor utan barn som bodde hemma hos familjer, verkar denna norm inte ha varit absolut i det efterkrigstida Finland. Detta eftersom bruket av att ha tjänstefolk höll på att förändras vid tidpunkten och så småningom också försvann inom medelklassen.

Att vissa familjer och personer accepterade att hembiträdet hade ett barn med sig berodde på olika faktorer. Marjatta Rahikainen skriver om hur efterfrågan på hembiträden inte mötte utbudet under 1950-talet och exempelvis i Helsingfors fanns det mellan åren 1949–1958 tre öppna platser per sökande. Yrkets popularitet började så småningom minska under dessa år, då andra och mera attraktiva arbetsmöjligheter öppnades upp för unga kvinnor.⁷² På basis av breven kan man dra slutsatsen att detta ledde till att familjer på mindre orter eller med sämre betalningsförmåga inte hade råd att vara kräsna då de behövde hemhjälp. Bland dem fanns dessutom sådana personer som inte klart tillhörde medel- och överklassen och som möjligtvis inte hade lika starka normer gällande hur ett hembiträde skulle vara. Därför verkar man inte ha

---

⁷¹ Helsingin Ensikotis arkiv FFC:FC1, AA.

⁷² Rahikainen 2006, 229-239.

sett kravet på barnlöshet som absolut eller nödvändigt, utan det var hjälpen i hushållet som var viktigast.

För att illustrera mångfalden av människor som behövde någon slags hemhjälp kan man lyfta upp ett fall där en före detta Ensikoti-mamma bad Salo hitta hemhjälp till sommaren. Hon behövde någon som kunde vara barnskötare och kokerska, eftersom hon själv jobbade på fabrik. Hon skriver att hon inte kan erbjuda hög lön, men menar att arbetet inte är hemskt ansträngande.⁷³ Att olika slags människor hade pigor och hemhjälp i varierande livssituationer är något som sällan kommer fram tydligt i tidigare forskning.

Hur kvinnorna vid Ensikoti hittade sina tjänstgöringsplatser varierade. En del fann dem via tidningsannonser eller andra mera offentliga vägar. Mycket tyder dock på att personalen vid hemmet hade breda kontaktnät och gott rykte, så många skrev direkt till dem och bad dem rekommendera möjliga hembiträden åt sig. Man kan därför anta att det varit allmänt känt att många av dessa mammor önskade en tjänstgöringsplats där barnet kunde vara med och dessa personer därför förstod att erbjuda dem sådana platser. Det var också en del mammor som efter att de lämnat Ensikoti skrev till Salo och frågade om hon kunde ordna något arbete åt dem. Oftast handlade de om platser som hembiträde, men det finns också brev där Salo rekommenderat kvinnorna till andra slags arbetsplatser. Salo hade på så sätt många gånger en viktig roll i att hjälpa kvinnorna upp på fötter igen.

Många personer var villiga att erbjuda kvinnorna och deras barn en plats hemma hos sig, men de var inte alltid beredda att betala lön för deras arbetsinsats. Detta illustreras väl av Kaisas kommentar i ett brev. ”Jag har inte alls känt det som om det inte skulle finnas en plats för mig, nog finns det många som skulle ta en, men de vill inte betala något.”⁷⁴ Kanske tänkte dessa människor att det räckte med att erbjuda mat och husrum, då man tillät att barnet var med, även om de i kompensation för denna ”givmildhet” krävde tunga arbetsinsatser. På detta tyder även det faktum att många som arbetade som hemhjälp fick låga löner.

Breven vittnar om att tillvaron som hembiträde kunde vara både lugn och trygg för mamman och barnet, men också stressande och tung. Arbetsmängden och uppgifterna varierade stort, vilket gjorde att vardagen som hembiträde varierade. Exempelvis Alma, som arbetade som hembiträde i en trebarnsfamilj, beskriver 1950 hur det aldrig finns en lugn stund bland barnens

---

⁷³ Loviisa till Sylva Salo 1950, Helsingin Ensikotis arkiv FFC:FC1, AA.

⁷⁴ ”Ei minusta ole tuntunut ollenkaan, ettei meikäläisellä olisi tilaa, kovasti otetaan, mutta se vaan ettei mitään maksettaisi.”, Kaisa till Sylva Salo 11.3.1950, Helsingin Ensikotis arkiv FFC:FC1, AA.

ståhej. Men då familjen annars var trevlig och vänligt inställda till hennes eget barn, kändes besväret värt mödan och hon skriver att hon är nöjd med tillvaron.⁷⁵ Som jämförelse kan man ta Maija, som 1949 skriver att hon bor med en gammal gumma för vilken hon endast behöver laga mat och städa, så hon hinner bra ta hand om sitt barn samtidigt.⁷⁶ Ur breven kan man läsa att de mest uppskattade platserna var sådana där man självständigt fick göra sitt arbete i sin egen takt, då det gav kvinnorna en känsla av autonomi.

Det fanns också de som missbrukade kvinnornas utsatta situation, då de var beroende av ett arbete där barnet fick vara med. De vanligaste var att kvinnorna gavs låg lön, men också andra slags missförhållanden fanns. I ett brev från Veera 1951 beskriver hon hur hon inte haft en enda ledig dag på hela den tid som hon arbetat på sin tjänstgöringsplats, och då hon frågat frun i huset efter en hade denna blivit arg och skällt ut henne. Platsen verkar annars också ha inneburit tungt arbete, och i brevet klagar Veera på att hon är så trött att hon knappt hinner ta hand om sitt eget barn.⁷⁷ Det var inte helt ovanligt med en tung arbetsbörda och det fanns även andra som skrev till Salo och beskrev sin tunga vardag. Ett illustrerande exempel är Tarja, som beskriver sin vardag på följande vis:

Det har funnits så mycket arbete och min lilla son har tagit alla mina lediga stunder och söndagar, (...) Jag är tvungen att göra jordbruksarbete och boskapsskötsel. Nog finns det mycket arbete, jag har gått ner mycket i vikt. Barnet för ju med sig så mycket mer arbete. Men annars har jag det bra. (...) jag har så lite tid att umgås med barnet. Visst har han fått mat och han har hållits ren. Men han har fått vara mycket för sig själv.⁷⁸

Tarjas fall visar att det tärde på kvinnorna att bära denna dubbla börda av barnavård och arbete. Det hade möjligtvis skuldkänslor över att de inte kunde ta hand om sitt barn på det sätt som förväntades av en god mor, något som också Hytönen påpekar var vanligt bland arbetande kvinnor vid tidpunkten.⁷⁹ Då kvinnorna hade sina egna barn att ta hand om kunde ett ställe med hårda krav lätt bli för mycket, även om kvinnorna säkerligen var vana vid att arbeta och tidens ideal förutsatte att man skulle arbeta hårt och inte klaga.

---

⁷⁵ Alma till Sylva Salo 16.2.1950, Helsingin Ensikotis arkiv FFC:FC1, AA.

⁷⁶ Maija till Sylva Salo 4.10.1949, Helsingin Ensikotis arkiv FFC:FC1, AA.

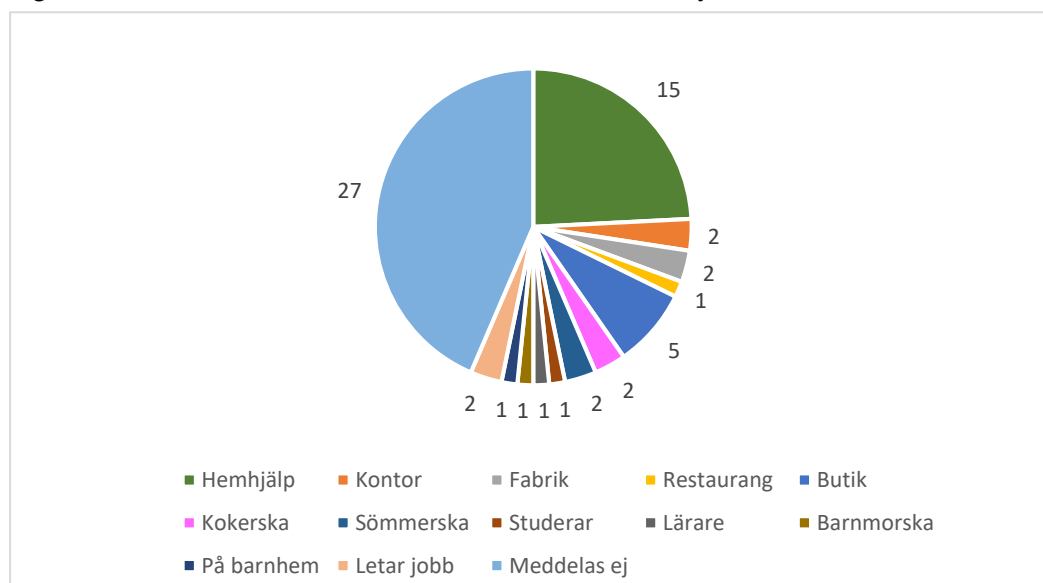
⁷⁷ Veera till Sylva Salo 15.6.1951, Helsingin Ensikotis arkiv FFC:FC1, AA.

⁷⁸ "On ollut niin paljon työtä ja pieni poikani on vienyt kaikki vapaahetkeni ja sunnuntait, (...) Joudun tekemään maatalous ja karjanhoitotyötä. Kyllä on paljon työtä, olen kovasti laihtunut. Lapsi kun tuo niin paljon työtä lisää. Mutta kyllä täällä on muuten hyvä olla. (...) minulla on niin vähän aikaa seurustella lapsen kanssa. Kyllä se ruokaa on saanut ja puhtautta. Mutta on paljon saanut olla yksikseen.", Tarja till Sylva Salo 20.11.1949, Helsingin Ensikotis arkiv FFC:FC1, AA.

⁷⁹ Hytönen 2012, 328.

Bortsett från dem som arbetade som hembiträde fanns en mångfald av yrken representerade bland de kvinnor som vistades vid Ensikoti under den undersökta tidpunkten: köksor, butiksbiträden, kontorsarbetare, sömmerskor, barnmorskor och fabriksarbetare med mera. Bland arbetarklassen var arbetet en nödvändighet för att få vardagen att gå runt och det var vanligt att kvinnor i alla åldrar arbetade för sitt uppehälle. Till exempel var cirka 40 procent av alla industriarbetare kvinnor efter kriget.⁸⁰ Dock krävde detta att kvinnorna hade någon som kunde ta hand om deras barn medan de arbetade.

Fig.1 De brevskrivande kvinnorna från Ensikoti och deras yrken mellan åren 1949-1951⁸¹

Även om det i slutet av 1940-talet var vanligt att kvinnor ur olika sociala klasser arbetade, var idealet i kontors- och serviceyrken att kvinnor skulle sluta arbeta då de gifte sig, eftersom man utgick från att de blev försörjda av sin make. Vissa arbetsgivare kunde automatiskt säga upp ett arbetskontrakt då det framkom att någon anställd ingått giftermål.⁸² Då ogifta mödrar föll utanför denna ram, de var mödrar men inte gifta, verkar det som om att vissa med denna typ av jobb fick fortsätta med samma eller liknande uppgifter. Möjligtvis skedde detta på grund av att normen kring arbetande kvinnor så småningom kom att förändras efter kriget och under 1950-talet.⁸³ Detta var bra för ensamstående mödrar, då butiks- och kontorsjobb var efterfrågade vid tidpunkten. De innebar ofta en tryggad arbetsplats med långa anställningar.⁸⁴

⁸⁰ Rahikainen 2003, 53.

⁸¹ Helsingin Ensikotis arkiv FFC:FC1, AA.

⁸² Ollilla 1990, 360-361.

⁸³ Rahikainen 2003, 54-55.

⁸⁴ Rahikainen 2003, 54.

Den ekonomiska situationen bland de mödrar som korresponderade med Sylva Salo varierade en hel del. Många av kvinnorna hade ingen utbildning, utan fick ta de jobb som erbjöds dem. Därför arbetade många av dem just som hembiträden, vilket inte krävde utbildning och där man fick mat och husrum men där lönen ofta annars var dålig. Exempelvis skriver Tarja om hur hon som piga tjänar 3000 mark i månaden⁸⁵, då medellönen för pigor enligt statistiken (se fig.2) vid samma tidpunkt var kring 11 000 mark i månaden och för hembiträden cirka 7000 mark i månaden, då mat och husrum ingick.⁸⁶ Även om Tarja i det här fallet verkar nöjd, var summan ändå liten och visar tydligt att dessa kvinnors lönenivå var lägre än övriga pigors och hembiträdens. Den officiella statistiken kanske åsidosatte denna litet speciella grupp av hembiträden och pigor som kvinnorna representerade. Det kan också vara att vissa arbetsgivare medvetet betalade lägre lön åt kvinnorna eftersom de fick ha sitt barn med, och på det sättet utnyttjade situationen. Dessa kvinnor levde därför knapert och skrev om hur de arbetade hårt men ändå bara tjänade så mycket att de med nöd och näppe klarade sig. En del kan till och med sägas ha levt på ett existensminimum och de fanns också de som i förtvivlan skrev till Salo och bad om hjälp och råd till sin ekonomiska situation.

Fig.2 Medellön för kvinnor 1951, mark per månad ⁸⁷

Kontors- personal	Butiks- assisten- ter	Bank- personal	Pigor (med mat och husrum)	Pigor (utan mat och husrum)	Tjänarinnor (med mat och husrum)	Tjänarinnor (utan mat och husrum)
23 922	12 937	20 972	10 583	16 163	7 162,5	13 939,5

Även de som hade det ekonomiskt bättre måste ofta arbeta mycket. Till tidens ideal hörde att individen skulle arbeta hårt och att sätta sina egna intressen och behov åt sidan, i hopp om att kunna garantera en bättre framtid för sig själv och sina barn.⁸⁸ Katri som hade ett kontorsjobb i en liten köping, beskriver en arbetsam men lycklig vardag.

⁸⁵ Tarja till Sylva Salo 20.11.1949, Helsingin Ensikotis arkiv FFC:FC1, AA.

⁸⁶ Statistisk årsbok för Finland 1954, 270.

⁸⁷ Statistisk årsbok för Finland 1954, 270–272.

⁸⁸ Kivimäki 2015, 287.

Annars har jag klarat mig bra ekonomiskt. Jag har arbetat hårt, utan att vila ens på söndagar. Ändå går alla mina små besparingar åt, då jag måste betala för en barnskötare, köpa möbler o.s.v. Trots allt är jag lyckligare än någonsin.⁸⁹

Som citatet visar hade mödrarna med bättre betalda kontors- och butiksjobb ofta en stabilare tillvaro än de som arbetade som hemhjälp. Men som Katris exempel antyder, betydde inte detta heller nödvändigtvis att de kunde spara pengar. Deras månadslön kunde enligt statistiken variera mellan 12 000 till 20 000 mark i månaden, beroende på position och arbetsuppgift.⁹⁰ Summan var dock betydligt högre än den som exempelvis hembiträderna tjänade och skillnaderna mellan de ensamstående mammorna är således slående stora. Man kan inte därför dra slutsatsen att alla ensamstående mammor skulle ha haft det ekonomiskt kärvt, även om de som hade det knapert säkerligen var i majoritet eftersom endast en persons lön skulle svara för alla hemmets utgifter.

Alla mödrar oberoende av situation eller civilstånd fick ekonomiskt stöd i form av statligt barnbidrag. Alla familjer i Finland var berättigade till barnbidrag från och med 1948. Bidraget var 7500 mark i året per barn och betalades ut i fyra rater.⁹¹ Sylva Salo informerade om detta och hjälpte mödrarna med att ansöka om bidraget under deras tid i Ensikoti. Salo var mödrarnas förtrogna då det gällde byråkratin kring olika bidrag och ansökningar, så många kvinnor fortsatte att kontakta henne i dessa ärenden för ett be om råd och hjälp, också efter att de lämnat hemmet.

Vid denna tidpunkt skulle man dock själv hämta ut bidragen på den ort där man var skriven, vilket skapade problem bland kvinnorna vid Ensikoti då de ofta snabbt lämnade Helsingfors för en arbetsplats eller flyttade runt på jakt efter nya jobb. Därför var det vanligt att kvinnorna skrev till Salo och bad henne hämta ut deras bidrag för att sedan vidarebefordra pengarna. Detta kunde ske relativt smidigt och tids nog fick kvinnorna sina adresser och bidrag ordnade. Dock finns det även ett stort antal brev som vittnar om relativt mycket oklarheter kring barnbidraget och dess utbetalning, om ansökningar av dem och vart de betalats. Sylva Salo fick sålunda sätta

---

⁸⁹ ”Muuten olen taloudellisesti tullut hyvin toimeen. Olen tehnyt ylitöitä aivan raatamalla, lepäämättä edes sunnuntaina. Silti säästötkin, vähäiset, kuluvat nyt kun täytyy pitää hoitajaa lapselle, ostaa huonekaluja y.m. Kaikesta huolimatta olen nyt onnellisempi kuin koskaan.”, Katri till Sylva Salo, 8.1949, Helsingin Ensikotis arkiv FFC:FC1, AA.

⁹⁰ Statistisk årsbok för Finland 1954, 270–272.

⁹¹ Folkpensionsanstalten, 2017.

mycket tid på att hjälpa dessa kvinnor reda ut saken och på detta sätt säkerställa att de fick sina pengar.⁹²

Då det allmänna barnbidraget infördes försökte bankerna få föräldrar att sätta in och spara summan på sparkonton för barnen att använda i framtiden, men då fattigdomen var utbredd var detta en ouppnåelig dröm för många.⁹³ Att inte kunna spara pengar åt sitt barn orsakade skuld känslor och oro bland vissa föräldrar. Exempelvis Elli beklagar sig 1951 över att hon inte kunnat spara sin dotters barnbidrag på banken, utan varit tvungen att själv använda pengarna för att klara uppehållet för dem båda.⁹⁴ Detta visar att även om summan endast motsvarade en månadslön för ett hembiträde, var det många som tjänade så lite att bidraget var ett ytterst välkommet och behövligt tillägg för att klara vardagen.

Sammanfattningsvis kan man säga att dessa ensamstående mödrars liv och inkomstmöjligheter varierade enligt ålder, hemort, utbildning och familjesituation. Den uppfattning man får av breven är att det oftast var de som inte hade möjlighet att återvända hem till sina föräldrar med sitt barn, som inte hade någon utbildning eller arbetserfarenhet som sökte tjänster som hembiträden. Detta gav dem mat och husrum, men lite inkomster och således ingen möjlighet till inbesparingar inför framtiden. Detta gjorde dem också sårbara ifall de blev av med jobbet eller hamnade byta plats, då redan en liten inkomstförlust orsakade svårigheter att klara vardagen. Dock fanns det undantag, och ett brev vittnar om en kvinna som sökt sig som hemhjälp för att få uppleva lite äventyr, även om hennes arbetsinsats skulle ha behövts hemma.⁹⁵

Det är svårt att säga hur mycket sämre levnadsförhållanden kvinnorna med låga löner hade jämfört med den övriga befolkningen. Hela landet höll fortfarande på att resa sig från krigets ruiner och många hade det knapert i och med den stora varubristen. Fattiga småbrukar- och arbetarfamiljer hade fortfarande ofta brist på allting många år efter att kriget tagit slut och man kan därför anta att de ensamstående kvinnorna inte var ensamma om att måste kämpa och knoga hårt för sitt uppehälle, även om deras situation var annorlunda än för de som hade familjer.⁹⁶

---

⁹² Roosa till Sylva Salo 31.5.1949, Kirsi till Sylva Salo 30.6.1949, Helsingin Ensikotis arkiv FFC:FC1, AA.

⁹³ Kemppainen 2003, 40.

⁹⁴ Elli till Sylva Salo 7.3.1951, Helsingin Ensikotis arkiv FFC:FC1, AA.

⁹⁵ Liisa till Sylva Salo 4.7.1949, Helsingin Ensikotis arkiv FFC:FC1, AA.

⁹⁶ Nevala & Hytönen 2015, 165.

De kvinnor som hade bättre betalda jobb hade det ofta lättare att ordna upp sin tillvaro, även om de också fann det problematiskt att hitta dagvård åt sina barn. Även om deras löner var betydligt högre, och deras tillvaro betydligt stabilare än hemhjälparna och pigornas, var också deras arbetsbörda stor. Mödrarnas ekonomiska situation varierade också enligt huruvida de fick underhållsbidrag betalda åt sig av barnets far, något vars frekvens varierade stort och som jag skall behandla i ett senare underkapitel.

3.2 Barnavård och boende

För att ensamförsörjande kvinnor skulle kunna förvärvsarbeta krävdes det att någon kunde ta hand om deras barn. Detta löstes på många olika sätt, men enligt den förteckning som Salo gjort över kvinnorna vid Ensikoti, betalade endast 19 av 361 kvinnor under den undersökta perioden någon annan för att ta hand om deras barn.⁹⁷ Detta visar på hur ovanlig och svårtillgänglig denna typ av barnavård var för kvinnor och familjer med små inkomster. Den vanligare lösningen var att kvinnornas egna mammor eller systrar stod för vården av barnen. Dock var det endast 30 kvinnor av 361 som meddelat att deras familj eller närstående släkting skötte om deras barn.⁹⁸ Det är dock oklart när Salos lista är gjord, och det kan således vara att fler än så fått hjälp av sin familj, utan att Salo visste om det. Jag tolkar det dessutom så att de som bodde hemma, men inte arbetade, inte är medräknade i denna siffra.

Att ens egna nära släktingar tog hand om ens barn var alltså relativt vanligt och något som också verkar ha fungerat väl för de flesta. Av de undersökta kvinnorna var det 11 vars familjer tog hand om deras barn medan de arbetade och dessa kvinnor vittnar i sina brev om att det är nöjda över att deras barn är i goda händer.⁹⁹ Sirkka, som fått jobb som sekreterare, skriver lyckligt ” (...) min dotter är i vård hos min mamma. (...) Jag är mycket nöjd med min arbetsplats, eftersom arbetsdagen är kort, endast kl. 9-15, så jag har mycket tid över för barnavård och andra hushållssysslor.”¹⁰⁰ Att morföräldrarna tog hand om barnet då det var litet möjliggjorde att kvinnorna själva kunde förtjäna pengar och på det sättet trygga sin och barnets framtid, och morföräldrarnas hjälp var därför oersättlig. Bland arbetaryrken var det dessutom ofta vanligare

---

⁹⁷ Salos anteckningar, Helsingin Ensikotis arkiv FFC:FC1, AA.

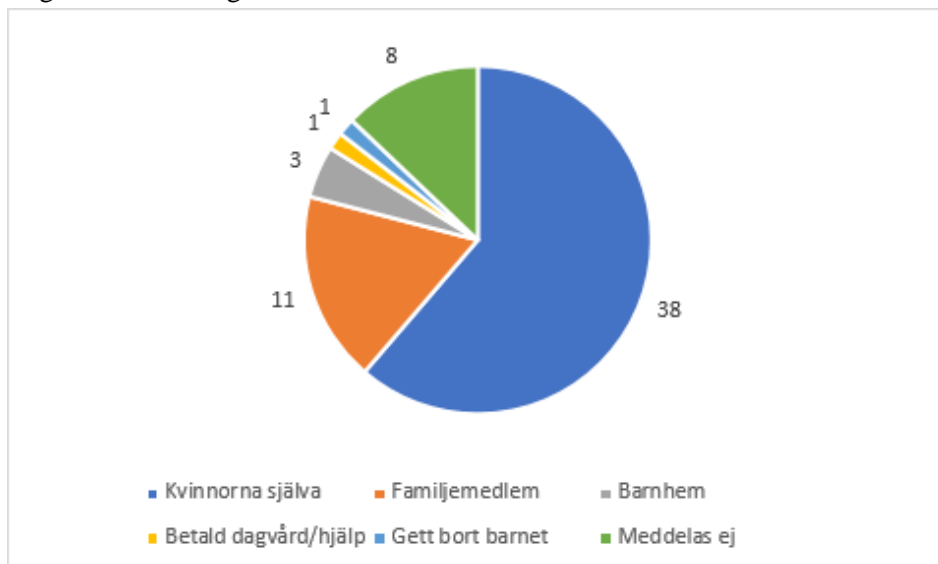
⁹⁸ Salos anteckningar, Helsingin Ensikotis arkiv FFC:FC1, AA.

⁹⁹ Assi till Sylva Salo 4.7.1949, Helsingin Ensikotis arkiv FFC:FC1, AA.

¹⁰⁰ “(...) tyttäreni on äitini hoidossa. (...) Olen työpaikkaan sangen tyytyväinen, koska työpäivä on lyhyt vain kl 9-15, joten jää huomattavasti aikaa lapsenhoitoon ja muihin taloustehtäviin.”, Sirkka till Sylva Salo 20.9.1949, Helsingin Ensikotis arkiv FFC:FC1, AA.

att den yngre kvinnan i familjen arbetade, då det för äldre kvinnor speciellt kunde vara svårt att hitta arbete. Därför var det bättre att dottern tog hand om försörjningen och modern om hushållet.¹⁰¹

Fig.3 Vem som tog hand om de brevskrivande kvinnornas barn mellan åren 1949-1951 ¹⁰²

De fanns även de som arbetade på annan ort, medan barnet var hos familjen. Detta innebar att mammorna bara såg sina barn på söndagar och/eller under andra längre lediga helger.¹⁰³ På basis av innehållet i breven var detta inte en permanent lösning, utan den var tillfällig menad tills man fick sitt liv ordnat så att man kunde ta hand om barnet själv. En sådan situation berodde ofta på att modern i fråga saknade jobb, bostad eller pengar för att sätta barnet i dagvård på den ort hon jobbade.¹⁰⁴ Största orsaken verkar dock ha varit brist på bostad. Detta är inte förvånande, då bostadsbristen var stor i Finland efter kriget eftersom cirka en tiondedel av bostadsbeståndet förstörts eller blivit bakom gränsen under kriget, samtidigt som 11 procent av befolkning fördrevs från de delar av landet som avträdades till Sovjetunionen.¹⁰⁵ Alltså fick man vänta och leta länge efter en egen bostad, något som också försvårade de ensamstående mödrarnas samlevnad med sina barn.¹⁰⁶

¹⁰¹ Rahikainen 2001, 29.

¹⁰² Helsingin Ensikotis arkiv FFC:FC1, AA.

¹⁰³ Arja till Sylva Salo 8.1949, Kirsi till Sylva Salo 1950, Helsingin Ensikotis arkiv FFC:FC1, AA.

¹⁰⁴ Merja till Sylva Salo 12.9.1949, Karin till Sylva Salo 13.1.1950, Leena till Sylva Salo 17.9.1951, Helsingin Ensikotis arkiv FFC:FC1, AA.

¹⁰⁵ Juntto 1990, 191. Ekberg 1999, 279.

¹⁰⁶ Malinen 2015, 127-131.

Dock fanns det även sådana kvinnor som inte hade någon familj att ty sig till eller familjer som av olika orsaker inte kunde eller ville ta emot deras barn. Detta innebar oftast att barnet sattes på ett barnhem om modern själv inte kunde försörja det. Enligt Salos förteckning var det 47 mammor som satt sina barn på barnhem, vilket utgör cirka 13 procent av alla de kvinnor Salo listat.¹⁰⁷ I Salos lista framkommer inte om detta var en permanent lösning, men på basis av vad det står i breven verkar det främst ha varit en tillfällig utväg tills situationen löst sig. Även Salos tröstande brev till en nedstämd mamma tyder på detta.

(...) men om barnet ändå säkert får bra vård och mår bra, så försök se på saken ur den synvinkeln att de flesta mödrar vid något skede tvingas ge bort sitt barn för vård, också till helt främmande personer (...).¹⁰⁸

Således verkar det som om många av de ensamstående mödrarna var tvungna att ge bort sitt barn tills man fick sin tillvaro ordnad på ett tillfredsställande sätt och hade tillräckligt med medel för att själv ta hand om det, vilket kunde ta lång tid. Av de brevskrivande kvinnorna var det endast tre (se fig.3) som meddelade att deras barn var på barnhem och i alla dessa fall fanns en vilja hos de ensamstående kvinnorna att åter ha sitt barn hos sig.

Bland kvinnorna som skrivit brev till Salo finns också sådana som inte arbetade, utan bodde hemma hos sin familj och tog hand om sitt barn själv. Lösningen kunde vara tillfällig tills modern i fråga hittade ett jobb, eller permanent då familjen önskade att kvinnan skulle stanna. Dock antyder breven att de som var hemma för att de måste ofta hade det ekonomiskt kärt och önskade hitta ett jobb så snabbt som möjligt, då situationen hemma kändes ohållbar och tung.¹⁰⁹ Detta är inte förvånande, då stora delar av landet ännu höll på att återhämta sig efter kriget och ransonering och varubrist var vanligt. Då många levde sparsamt och allas insats behövdes för att försörja familjen, kan det ha lett till meningsskiljaktigheter då någon inte förvärvsarbetade.¹¹⁰ Dock var det inte alltid lätt att hitta jobb om man varken hade någon som kunde ta hand om barnet eller fick plats som hembiträde.

---

¹⁰⁷ Salos anteckningar, Helsingin Ensikotis arkiv FFC:FC1, AA.

¹⁰⁸ "(...) mutta jos hänellä kuitenkin on hyvä hoito ja olo varmasti, niin koittakaa ottaa asia siltä kannalta, että suurin osa äitejä on pakotettu antamaan joksikin aikaa lapsensa hoidettavaksi aivan vieraillekin (...).", Sylva Salo till Riitta 9.9.1949, Helsingin Ensikotis arkiv FFC:FC1, AA.

¹⁰⁹ Pihla till Sylva Salo 28.9.1949 Helsingin Ensikotis arkiv FFC:FC1, AA.

¹¹⁰ Kivimäki 2015, 27-33; Sarkki 2012, 11-17.

Allt skulle vara bra om man skulle hitta ett förvärvsarbete, men då Anna också är så liten att hon inte klarar sig ensam och det lönar sig inte att anställa en barnskötare. Hemma finns nu nämligen sådant folk som inte passar till att ta hand om barn. Bara jag fick en sådan plats där Anna skulle kunna vara med, men alltid när jag försöker har jag otur.¹¹¹

Som Ellis brev ovan visar, påverkades kvinnornas möjligheter till att arbeta också av de rådande omständigheterna i den egna familjen. Bristen på barnvård och att deras låga utbildning gjorde dem beroende av vissa typer av arbetsplatser, vilket ofta ledde till att mödrarna måste stanna hemma, även om de inte skulle ha velat.

Det fanns också andra slags upplevelser, exempelvis Reetta som njöt av att få vara hemma i lugn och ro och skev att hon sköter hushållet och sitt barn. Hennes syster lät henne inte ens tänka på att börja arbeta, utan tyckte att barnet först skulle växa sig större förrän man kunde tänka på det.¹¹² I fallet ovan verkar Reetta inte ha känt någon press på att söka jobb, utan hon uppmanades att stanna hemma. Även om detta gällde få personer, så var det möjligt för en del att ha sina döttrar hemma, utan att kräva annat än normalt hemarbete av dem.

Baserat på brevens avsändningsorter verkar det som om relativt få av kvinnorna bodde kvar i Helsingfors efter sin vistelse i Ensikoti. Den största delen av dem var inte ursprungligen från staden och den geografiska spridningen bland deras hemorter var relativt stor. Kvinnor från hela landet sökte sig nämligen till hemmet vid denna tidpunkt, då flera Ensikoti-enheter endast var i byggnadsskedet vid tidpunkten.¹¹³ Därför var det naturligt att många åkte tillbaka till sina hemorter efter vistelsen, ifall familjerelationerna tillät det. En del hittade dock jobb på andra orter, oftast som hembiträden.

De som bodde i städerna hade det ofta svårt att hitta en egen bostad. De flesta finska städer led av bostadsbrist efter kriget, men störst var bristen i Helsingfors, vilket också kan ha varit en delorsak till att många av kvinnorna lämnade staden. I Helsingfors fick familjer nämligen oftast vänta 7–13 månader innan bostadsnämnden kunde tilldela dem en bostad,¹¹⁴ och antagligen var situationen ännu svårare för de ensamstående mödrarna.

---

¹¹¹ ”Mikä olisi hätänä kun pääsisi tienesti työhön, mutta kun Annakin on vielä niin mitätön ettei yksin pärjää ja hoitajaa ei kannattaisi palkata. Kotonani on nimittäin sellainen väki nyt ettei heistä olisi hoitajaksi. Kun saisi sellaisen paikan että Anna voisi olla mukana, mutta aina kun yritän on epäonnea.”, Elli till Sylva Salo 7.3.1951, Helsingin Ensikotis arkiv FFC:FC1, AA.

¹¹² Reetta till Sylva Salo 12.9.1949, Helsingin Ensikotis arkiv FFC:FC1, AA.

¹¹³ Heinänen 2002, 51.

¹¹⁴ Malinen 2015, 130.

Jag har varit här snart i två veckor, då jag inte kunde vara kvar där i Helsingfors mer, eftersom jag inte hade en bostad. [Sonen] Petri är där i (...), jag kunde inte ta med honom då jag inte har en egen bostad. Jag bor nämligen som familjen Nieminens sjätte familjemedlem. Nog är det lite trångt här, men finns det hjärterum så finns det stjärterum. Jag har ihärdigt letat efter en bostad, men man får ju inte en i en handvändning.¹¹⁵

Karins fall ovan är ett typexempel på hurudan situationen var för dem som bodde i städerna. Även om man med bostadspolitiken strävade efter att alla skulle få hyra en bostad i första hand, bodde fortfarande 12 000 familjer och således 8000 barn 1950 som underhyresgäster i Finland.¹¹⁶ Karin var alltså inte ensam om att bo trångt med många andra. Detta gällde även gifta par som ofta fick vänta med att bilda familj och skapa ett gemensamt hem på grund av bostadsbristen.¹¹⁷ Många par och också familjer bodde därför tillsammans med far- och morföräldrar. Exempelvis Eila, som bodde i en mindre stad, skriver till Salo om hur hon och hennes nyblivna man bor kvar i hennes flickrum hemma hos hennes familj tillsammans med sin dotter.¹¹⁸

På grund av bostadsbristen och problemen med att skapa ett eget hem för att påbörja ett självständigt liv som gifta, gav staten ut speciella lån till unga par efter kriget, vars syfte var att uppmuntra dem att bygga eller grunda egna hem.¹¹⁹ Hur detta påverkat kvinnorna som korresponderat med Salo är svårt att säga, men de av kvinnorna som ingått äktenskap och flyttat till mindre orter eller till landsbygden hade ofta ett eget litet hus. Breven vittnar om att dessa också var små, oftast bestående av två rum och kök, något som dock var en vanlig storlek på husen som byggdes på den tiden.¹²⁰

För dem som arbetade som hembiträde kunde bristen på utrymme betyda att man inte hade ett eget rum till förfogande, beroende på tjänstgöringsställets inkomstnivå och ort. Ett brev vittnar om hur ett hus bara bestod av två rum, ett rum och ett kök. Detta innebar att den som hembiträde anställda ensamstående mamman fick sova i köket med sitt barn, och den enda ensamma stunden hon fick med barnet var sålunda på natten.¹²¹ Detta var inte någon ovanlig lösning, då

---

¹¹⁵ ”Olen ollut täällä kohta 2 viikkoa, kun en voinut olla siellä H:kissä enään, kun ei ollut asuntoa. Petri on siellä (...), en voinut tuoda mukani kun ei ole omaa asuntoa. Asun nimittäin Niemisen 6:tna perheenjäsenenä. Kyllähän täällä vähän ahdasta on, mutta kyllä sopu tilaa antaa. Olen sisukkaasti hakenut asuntoa, mutta eihän sitä kädenkäntheessä saa.”, Karin till Sylva Salo 13.1.1950, Helsingin Ensikotis arkiv FFC:FC1, AA.

¹¹⁶ Malinen 2015, 132.

¹¹⁷ Malinen 2015, 132.

¹¹⁸ Eila till Sylva Salo 2.8.1951, Helsingin Ensikotis arkiv FFC:FC1, AA.

¹¹⁹ Kempainen 2003, 40-41.

¹²⁰ Saarikangas 2003, 22.

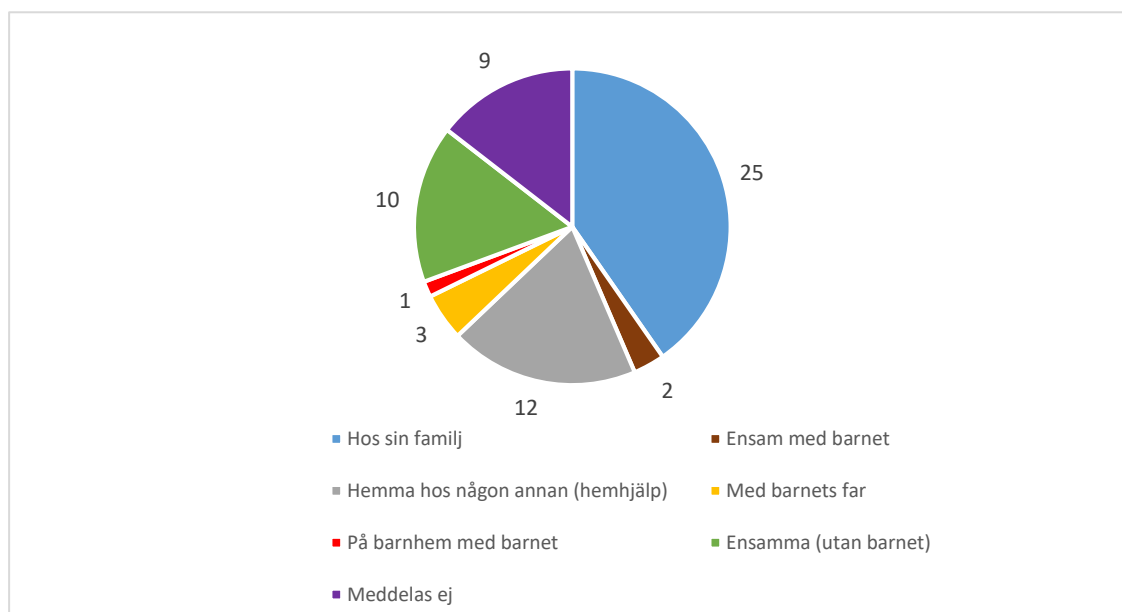
¹²¹ Alma till Sylva Salo 16.2.1950, Helsingin Ensikotis arkiv FFC:FC1, AA.

många i landet led av trångboddhet. Det var något som kvinnorna fick stå ut med, men de längtade ofta efter att få ett eget hem, så som Tarja nedan.

”Jag längtar så efter ett eget hem. Det krävs så mycket tålamod att vara med sitt barn i en annan människas hem. Visst har det fungerat hittills, då barnet är så litet. Men när han blir större kommer han börja göra ofog, och främlingar brukar inte ha förståelse för andras barn.”¹²²

Tarja var inte ensam om sin önskan om att få ett eget hem, utan det var något som många kvinnor drömde om och kämpade för. Visst fanns det sådana som fick ett eget rum på sitt tjänstgöringsställe, men de var antagligen i minoritet.

Fig.4 Diagram på hur de brevskrivande kvinnorna från Ensikoti bodde mellan åren 1949-1951 ¹²³

De som bodde hemma hos sin egen familj på en landsbygdsort verkar ha haft mer utrymme. Där kunde mödrarna ha ett eget rum, och sålunda möjlighet till avskildhet med sitt barn. Bland de som bodde hos sina familjer är det dock få som detaljerat nämner boendet i breven, även om Salo i de flesta av sina brev frågade om hur boendet ordnat sig. Detta ka bero på att kvinnorna upplevde att de bodde relativt ”normalt” och att det därför inte fanns något att anmärka på eller att berätta. Enligt tidens seder skulle man inte klaga eller skryta i onödan, vilket kan ha gjort att boendedetaljer utelämnades.

¹²² ”Kyllä sitä niin kaipaa omaa kotia. Sitä vaaditaan niin paljon kärsivällisyyttä, kun täytyy olla lapsineen toisten nurkissa. Ja kyllä se tähän asti vielä on mennyt, kun lapsi on vielä niin pieni. Mutta kun tulee isommaksi, rupee tekemään pahaakin ja vieras ei tahdo ymmärtää toisen lasta.”, Tarja till Sylva Salo 20.11.1949, Helsingin Ensikotis arkiv FFC:FC1, AA.

¹²³ Helsingin Ensikotis arkiv FFC:FC1, AA.

Kvinnornas liv präglades starkt av deras boende- och familjeförhållanden. En förutsättning för att kunna förvärvsarbeta var familjens hjälp i att sköta barnet, eftersom få andra alternativt fanns att tillgå. De som hade familjer, eller ett sådant arbete att de kunde anställa någon att ta hand om sitt barn under dagarna, fick oftast lättare ordning på sin tillvaro och försörjningen av sig själv och sitt barn, samt var mindre beroende av utomstående personers hjälp och välvilja att anställa dem. Dock verkar denna siffra inledningsvis ha varit väldigt liten, då endast cirka 13 procent har meddelat Salo att de använde sig av någondera av dessa två alternativ, enligt den tabell som Salo gjort upp.¹²⁴ Antagligen var dock siffran högre, då det är osäkert om Salo skrivit in alla kvinnor som fick hjälp av sin familj eller endast dem som lämnat barnet hos familjen. De som varken hade familjens hjälp eller annan utbildning fick ta hand om sitt barn själv, ofta vid sidan om arbetet som hemhjälp, något som också var vanligt.

Alla bodde mer eller mindre trångt och särskilt svår var situationen i städerna, något som ibland orsakade att mödrarna var tvungna att skiljas från sina barn då de inte hade en egen bostad. De som levde på landsbygden hade ofta mer utrymme och därför bättre chanser att behålla sitt barn hos sig eller sina föräldrar. Gruppen av ogifta mödrar var således inte här heller enhetlig. Alla hade inte samma förutsättningar att klara sig ekonomiskt och deras situation varierade beroende på deras bakgrund, arbetsmöjligheter och ekonomiska situation.

3.3 Obetalda underhållsbidrag och handfallna barnavårdsmän

Ett av de ensamstående mödrarnas största problem var att få till stånd en överenskommelse om barnets underhållsbidrag och att få de utbetalt. För att få underhållsbidrag krävdes det att parterna skrev under ett underhållskontrakt, där de kom överens om summan som skulle betalas. Om barnets far inte gick med på att skriva under ett dylikt kontrakt, kunde saken föras vidare till domstol och mannen kunde där åläggas att betala. Den underhållsskyldige skulle betala understöd till modern under två månader före och efter graviditeten, oberoende om kvinnan behöll barnet, samt varje månad tills barnet fyllde 17.¹²⁵ Det fanns en minoritet av män som betalade utan att något officiellt kontrakt gjordes. Betydligt vanligare var dock att Salo hjälpte mödrarna med att göra upp ett underhållskontrakt med de berörda männen, även om det inte i alla fall lyckades.

---

¹²⁴ Salos anteckningar, Helsingin Ensikotis arkiv FFC:FC1, AA.

¹²⁵ Pulma 1987, 167-168.

På basis av breven och Salos statistik varierade underhållsbidragens storlek mellan 1500 – 6000 finska mark i månaden. Summorna som kommer fram i breven är dock mindre än de summor som finns antecknade i Salos tabell. Då man tittar på Salos anteckningar och de bidragssummor som Salo var informerad om, verkar det som om den utbetalda summan blivit lite högre för var år som gått. År 1949 fick nämligen majoriteten av kvinnorna mellan 2000–3000 mark, medan de år 1950 fick mellan 2500–3500 mark och år 1951 mellan 3000–4000 mark.¹²⁶ Detta kan såklart vara en ren tillfällighet, eller så har det skett en ändring i hurudana summor som männen förväntades betala till kvinnorna, något som är möjligt men svårt att bekräfta.

Kommunens barnavårdsmän ansvarade för att bidragen betalades till mödrarna och det var även de som skulle driva in dem vid problem.¹²⁷ De kunde också vara med och utarbete ett kontrakt mellan parterna. Således var mödrarna starkt beroende av deras inställning och vilja att åtgärda problem, och barnavårdsmännen hade därför makt över deras liv och inkomst. Barnavårdsmännens inställning till detta uppdrag varierade och även om det hörde till deras uppdrag att hjälpa dessa mammor, skötte inte alla sina uppgifter.

Breven tyder på att en del av mödrarna fick bemöta fördomar och osakligt beteende. Då synen på utomäktenskapliga barn och ogifta mödrar fortfarande var dömande på många håll, återspeglades dessa attityder hos en del av barnavårdsmännens inställningar, även om de hade som uppgift att se till barnens bästa.¹²⁸ Kirsis fall illustrerar hur bemötandet var som värst. ”När jag gick för att prata med barnavårdsmannen så skällde denne genast ut mig som hora och ville inte alls diskutera med mig.”¹²⁹ Bemötandet väckte misstro och uppgivenhet hos Kirsi och bland dem som fick ett liknande mottagande. Bland dem som blev dåligt bemötta fick många själva reda ut underhållsbidragen och vara i kontakt med barnets pappa för att kräva betalning av understöd, något som sällan lyckades.¹³⁰

Att det var allmänt känt att det kunde vara svårt att få ett kontrakt till stånd vittnar Tarjas förvånade kommentar om: ”Jag var så arg. Jag gick till barnskyddet i juni och satte igång processen. Som ett under gick han försonligt med på att betala. Alltså fram till 17 års ålder. Jag

---

¹²⁶ Salos anteckningar, Helsingin Ensikotis arkiv FFC:FC1, AA.

¹²⁷ Pulma 1987, 167-168.

¹²⁸ Pulma 1987, 167-168, 229.

¹²⁹ ”Kun menin lastenvalvojalla puhumaan, niin haukkuu suoraan huoraksi ja eikä ollenkaan rupea keskustelemaan.”, Kirsi till Sylva Salo 1950, Helsingin Ensikotis arkiv FFC:FC1, AA.

¹³⁰ Alina till Sylva Salo 10.10.1950, Raili till Sylva Salo 9.4.1951, Kirsi till Sylva Salo 1950, Helsingin Ensikotis arkiv FFC:FC1, AA.

besparades alltså på rättegång och allt annat otrevligt.”¹³¹ Hennes förvåning tyder på att hon var förberedd på motstånd, något andra kvinnor ofta fick möta då de krävde underhållsbidrag. I Tarjas fall verkar det dessutom som om mannen också betalat bidraget punktligt åt henne varje månad, något som inte alls var en självklarhet. Vissa fick nämligen sina bidrag betalda oregelbundet och i varierande storlek.

Då domstolarna var de som i sista hand utfärdade beslut om underhållsbidrag, hade också deras agerande en stor roll i de ensamstående mammornas liv. I ett brev till en som var missnöjd med summan som barnavårdsmannen föreslagit som understöd, skriver Salo att hon borde nöja sig med det första förslaget i fall hennes egna förslag inte går igenom, då rättegång inte nödvändigtvis leder till ett bättre resultat. ”(...) eftersom domstolen ofta anser att man skall försörja barnet nästan gratis.”¹³² Salos tilltro till domstolarna verkar inte ha varit särskilt stor och hon verkar i allmänhet ha tyckt att de fastställde för små summor åt de ensamstående mödrarna. Enligt breven var summorna också relativt små, 1000 – 3000 mark, men om man tittar på de summor som Salo skrivit upp i sin lista verkar det de facto ha varit vanligare att få 3000–4000 mark. Antalet uppskrivna summor i hennes statistik är likväl relativt få och en del av kvinnorna hade inte fått något beslut fastställt vid tidpunkten då listan gjorts.¹³³

Dessutom framkommer det i Salos brev att domstolen dömt ut 12 000 mark i ersättning för de två månader före och efter graviditeten som kvinnan i fallet tvingats vara borta från arbetet,¹³⁴ vilket betyder att domstolen ansåg att 3000 mark per månad räckte till för att täcka inkomstbortfallet under denna tid. Sålunda kan Salo ha haft rätt i att summorna som dömdes ut inte var särdeles stora, även om fallen dömdes till mödrarna fördel.

I breven framkommer det att barnens fäder i många fall försökte slippa betala sina underhållsbidrag, även om de skrivit under ett kontrakt eller domstolen tvingat dem till ett sådant.

---

¹³¹ ”Minua niin suututti. Menin kesäkuussa lastensuojeluun ja laitoin asian vireeseen. Ihme kyllä hän suostui sovinnolla maksamaan. Siis 17 ikävuoteen. Säästyin siten oikeuden käynnistä ja ym. kaikesta muusta ikävästä”, Tarja till Sylva Salo 20.11.1949, Helsingin Ensikotis arkiv FFC:FC1, AA.

¹³² ”(...) sillä oikeus yleensä katsoo että lapsi täytyy melkein ilmaiseksi elättää.” Sylva Salo till Kyllikki 3.10.1949, Helsingin Ensikotis arkiv FFC:FC1, AA.

¹³³ Salos anteckningar, Helsingin Ensikotis arkiv FFC:FC1, AA.

¹³⁴ Sylva Salo till Kyllikki 3.10.1949, Helsingin Ensikotis arkiv FFC:FC1, AA.

Under hela vår vistelse här har han endast skickat 7000 – 8000 mk. Han har alltid kunnat hitta på lögnar som han berättat åt barnavårdsmannen (...). Jag förstår inte vad man borde göra åt honom och om jag kan göra något alls, när inte heller myndigheterna verkar hitta en lag som biter på honom. Eller är de lite odugliga.¹³⁵

Ovan beskrivna svårigheter att få hjälp av barnavårdsmännen förekommer också i andra brev och visar att det fanns stora problem med indrivningen av underhållsbidragen, särskilt i fall där de fastställts av domstol. Att detta var allmänt känt tyder anvisningarna i Barnskyddets centralförbunds handbok för socialskötare för arbete med ogifta mödrar från 1954 på. Där skrivs det att man noterat en större tendens att försumma betalningen av underhållsbidraget i fall den blivit anvisad av domstol och man anser att domstolsbehandling tyder på att mannen i fråga från början varit motsträvt inställd till saken, vilket lett till att han inte betalat. Enligt handboken borde man därför förbättra behandlingen av dessa män för att så uppnå bättre resultat kring underhållsbidragsfrågor. Hur detta skall ske kommer dock inte fram i boken.¹³⁶ Bokens inställning visar att man var medveten om de många problem som fanns, men att man inte hade resurser, vilja eller kunskap att lösa dem. Alltså förblev många mödrar utan underhållsbidrag.

Sålunda var det vanligaste problemet att barnavårdsmännen inte kunde hjälpa, även om de skulle ha velat. Även om kvinnorna uppgjort ett kontrakt med barnets far, hade barnavårdsmännen få medel att driva in bidragen från de berörda männen om dessa inte ville betala. Att få pengarna utbetalade krävde ansträngningar, något Salos kommentar åter pekar på. ”Många gånger är man tvungen att ta till verkligt kraftfulla åtgärder för att driva in barnets bidrag, för de här männen är så likgiltiga att det inte lönar sig att leka med dem.”¹³⁷ En del av kvinnorna verkar helt ha gett upp hoppet om att få pengar av mannen och skrev att de inte ens visste var mannen i fråga befann sig, vilket i princip gjorde indrivningen omöjlig.¹³⁸ Kvinnorna insåg säkerligen problemen med att få tag på personer som inte ville ta sitt ansvar och saknade antagligen också tid och krafter att ta i tu med saken, särskilt i de fall där inte heller barnavårdsmannen var samarbetsvilliga.

---

¹³⁵ ”Koko täällä olo aikana hän on lähettänyt ainoastaan 7000- 8000 mk. Hän on aina osannut keksiä lastenvalvojalla valeita, millä on uskottanut (...) lastenvalvojaa. En ymmärrä mitä hänelle pitäisi tehdä, ja voinko tehdä yhtään mitään, kun ei viran omaisetkan näy hänelle lakia löytävän. Vai ovatko hieman saamattomia.”, Alina till Sylva Salo 10.10.1951, Helsingin Ensikotis arkiv FFC:FC1, AA.

¹³⁶ Lastensuojelun keskusliiton julkaisuja n:o 17, 36-37.

¹³⁷ ”Monta kertaa joudutaan ihan toden teolla tarmokkaiisiin toimenpiteisiin lapsen maksujen perimisen suhteen, sillä ne miehet ovat niin välinpitäämättömiä, että ei niiden kanssa kannatta leikitellä”, Sylva Salo till Armi 14.9.1949, Helsingin Ensikotis arkiv FFC:FC1, AA.

¹³⁸ Katri till Sylva Salo 8.1949, Helsingin Ensikotis arkiv FFC:FC1, AA.

Det fanns även fall där barnavårdsmannen skötte sitt uppdrag och såg till att den underhållsskyldige betalade den summa han skulle. De som fick ett sakligt bemötande av barnavårdsmännen verkar också ha haft en starkare tilltro till att myndigheterna skulle föra deras ärende vidare, och hade därför en starkare tro på att saker och ting skulle lösa sig. Sirkka uttrycker i sitt brev: ”(...) min ekonomiska situation börjar så småningom jämnas ut sig, även om jag inte fått en endaste mark av barnets far. Jag har nog varit hos försörjningssekreteraren och han har godvilligt lovat sköta saken.”¹³⁹

Barnavårdsmännens bemötande hade ofta en stor inverkan på kvinnornas liv. Ett positivt bemötande kunde stärka deras självförtroende och ge dem känslan att de hade någon som stödde och hjälpte dem, medan ett negativt bemötande ofta fick motsatt effekt och lämnade kvinnorna ensamma med sina problem. Av breven framkommer dock att det oftast var svårt och krångligt att få underhållsbidrag, även om barnavårdsmännen försökte hjälpa till. Indrivningen av dem var ineffektiv, vilket också överensstämmer med det som Panu Pulma skriver i sin bok om barnskyddets utveckling i Finland.¹⁴⁰

Barnavårdsmännen och domstolarna utövade makt och kontroll över de studerade kvinnorna, då kvinnorna var underställda deras välvilja och handlingskraft. Sålunda hade de också en stor roll i hur kvinnornas ekonomiska situation kom att utvecklas, särskilt då kvinnors löner överlag var sämre än männens vid denna tidpunkt.¹⁴¹ Ett underhållsbidrag kunde därför vara till stor hjälp för många, då kvinnorna kämpade med sitt uppehälle och för att skapa ett drägligt liv till sig själv och sitt barn. Då ersättningarna och bidragen var relativt små, förblev många kvinnor i en ekonomiskt svag position. De officiella instansernas påverkan skall därför inte underskattas, utan bör lyftas upp som en faktor som spelade in i utformningen av kvinnornas liv.

---

¹³⁹ ” (...) taloudellinen asema alkaa vähitellen tasaantua, vaikka lapsen isältä emme ole saanut markkaakaan. Olen kyllä käynyt huoltosihteerin luona, ja hän on hyvántahtoisesti luvannut hoitaa asian, joten odotan.”, Sirkka till Sylva Salo 20.9.1949, Helsingin Ensikotis arkiv FFC:FC1, AA.

¹⁴⁰ Pulma 1987, 229.

¹⁴¹ Markkola 1990, 408.

4 Desperation, trots och kärlek

Kvinnorna som skrev till Sylva Salo på Ensikoti ger uttryck för olika slags känslor kring olika privata teman i sina brev. Det skriver bland annat om hur det är att vara hemma hos sin familj igen, hur andra förhöll sig till dem, hurudana förhållanden de hade till barnens fäder och hur de kände inför sitt moderskap och sitt barn. De flesta brev innehåller också tacksamhetsuttryckningar såväl mot Ensikoti som mot Sylva Salo som person. I breven framkommer att hemmet hade en stor betydelse för många av kvinnorna som bott där och många säger sig minnas sin tid där, skyddad från omvärlden, med värme. Man bör dock komma ihåg att texten i breven alltid är genomtänkt i någon mån och att inga av känslouttrycken i dem därför är ofiltrerade eller direkt spontana.¹⁴² Ändå är det främst dessa känslobeskrivningar och yttringar som finns kvar av dessa kvinnor, och det är detta brevmaterial som kan ta oss närmast de känslor och upplevelser de hade och kände. Så även om breven inte alltid ger oss en sammanhängande bild, ger det oss ändå en infallsvinkel in i kvinnornas liv.

4.1 Hemma igen

När jag granskar de bilder som målas upp av kvinnorna i breven är det viktigt att komma ihåg att dessa brev inte innehåller en sanning *per se* om dessa relationer. Det finns många glapp, saker som inte förklaras och lämnas osagda. När man skriver brev strukturerar man, skriver om, tar bort och lägger till saker för att skapa en förståelig berättelse.¹⁴³ Därför finns såklart inte allt medtaget och vissa saker har säkerligen lämnats bort i breven, men den bild som förmedlas här visar att situationen hemma hos dessa kvinnor varierade stort och att man inte kan komma med en allmängiltig sanning om hur dessa kvinnors familjerelationer var.

Breven ger intryck av att många kvinnor haft problem och bråkat med sin familj då de blivit gravida. Deras graviditet ansågs ofta inledningsvis vara en skandal och en skam för familjen, eftersom de brutit mot normen att skaffa barn efter det att man gift sig.¹⁴⁴ Detta hade lett till att kvinnorna antingen självmant eller av tvång sökte sig till Ensikoti, för att slippa omvärldens dömande attityder. När det sedan blev dags att lämna mödrahemmet var det ändå en hel del kvinnor som återvände hem, antingen på uppmaning av sin familj eller på grund av att de inte

---

¹⁴² Matt 2014, 44.

¹⁴³ Leskelä-Kärki 2009.

¹⁴⁴ Heinänen 2002, 41.

hade någon annanstans att fara. Hur kvinnorna och deras barn sedan blev emottagna varierade en hel del.

Av de brevskrivande kvinnorna var det 25 stycken som återvänt hem efter vistelsen vid Ensikoti.¹⁴⁵ Då dessa kvinnor skriver om sina familjeförhållanden är det många som väljer att i sina brev lyfta upp hur omtyckt barnet är av alla i familjen. Exempelvis Sirkka skriver: ”Min familj är hemskt förtjust i Sonja och skämmer troligtvis bort henne alldeles för mycket”.¹⁴⁶ Att barnet skulle vara för daltat av familj och släkt är det en del som uttrycker i sina brev, även om det oftast är skrivet i lättsamt förebrående ton. Detta kan spegla tidens syn på barnuppfostran, där barn nog skulle tas väl hand om, men där man ansåg att de blev bortskämda om man kramade och kelade med dem för mycket.¹⁴⁷ Möjligtvis ville kvinnorna förmedla åt Salo att de visste att detta inte var bra för barnet eller så ville de bara helt enkelt visa att barnet var omtyckt.

Även om barnet var omtyckt, betydde detta inte automatiskt att familjerelationerna alltid återställdes till det normala. Vissa skriver om hur de var oroliga före hemkomsten och andra berättar att de undvikit att vistas hemmet i allt för långa perioder på grund av spänningarna familjemedlemmarna emellan. Pihlas fall beskriver hur det kunde vara både bra och dåligt att vara hemma. Hon skriver att barnet är omtyckt, ”Men ibland uppstår det också kritiska situationer, då jag skulle ha lust att sticka iväg. Det kan man gissa. Vår nuvarande, ansträngda ekonomiska situation har också sin roll i det här.”¹⁴⁸ Antagligen var en sådan här situation ganska vanlig, man försökte lägga det som hänt bakom sig och gå vidare, men ändå uppstod de slitningar mellan familjemedlemmarna. Detta kunde bero på många orsaker, men en anledning var kanske att en del familjemedlemmar fortsättningsvis upplevde situationen som skamfylld, även om de älskade barnet och sin dotter.

Sålunda beskriver en del brev situationer där dottern fick komma hem, men där hon sedan fortsättningsvis skuldbelades. Detta gjorde ofta vardagen tung och nära på outhärdlig för de ogifta mödrarna. Ronjas brev beskriver tydligt hur hennes familj skuldbelade henne. ”Jag gick hem till mina fosterföräldrar och de bad att jag skulle komma hit. Här är vi nu, hoppas jag snart kan flytta bort. För det här livet står jag inte ut med, hora som jag är, det namnet har jag hört

---

¹⁴⁵ Helsingin Ensikotis arkiv FFC:FC1, AA.

¹⁴⁶ ”Kotiväki on kovasti ihastunut Sonjaan ja taitavat hemmotella aivan liikaa.”, Sirkka till Sylva Salo 20.9.1949, Helsingin Ensikotis arkiv FFC:FC1, AA.

¹⁴⁷ Tähtinen 1992, 173.

¹⁴⁸ ”Mutta on myös toisinaan kriittisiä tilanteita, että tekisi mieleni lähteä heti tieheni. Sen arvaa. Osaltaan siihen vaikuttaa myös nykyinen kireä taloudellinen tilanne...”, Pihla till Sylva Salo, 28.9.1949, Helsingin Ensikotis arkiv FFC:FC1, AA.

redan två gånger.”¹⁴⁹ I brevet framkommer det även att det främst är Ronjas fosterfar som skapar problem, och att fostermodern skulle vilja att Ronja och barnet stannade kvar hemma. Liknande fall skildras även i andra brev, vilket kunde leda till mamman och barnet valde att flytta bort om de hade möjlighet.

Ett extremt exempel på hur tilltänkta relationerna kunde vara är Kaisas fall. När hon skrev till Sylva Salo arbetade hon som hemhjälp och hade sitt barn med sig där. Det verkar som om hennes graviditet hade skapat konflikter i barndomshemmet och att situationen efter barnets födsel fortsättningsvis förblev ansträngd. ”Jag var också på besök hemma vid årsskiftet, men jag vågade inte prata om [sonen] Timo alls, jag är ändå glad över att jag med hjälp av Ensikoti räddades från bli utlämnad att leva på min familjs nåd. Nu tror jag att jag klarar mig.”¹⁵⁰ Relationen mellan Kaisa och hennes familj var enligt brevet fortsättningsvis så inflammerad att hon inte kunde ta med sitt barn hem eller ens prata om honom. Hennes familj valde istället att ignorera barnets existens. Hur vanliga sådana här fall var är svårt att säga, men säkerligen fanns det andra som upplevde samma tiggande från sin familjs sida. Det fanns också kvinnor som inte hade någon kontakt alls med sin familj. Det var främst dessa kvinnor som sedan sökte sig till andra orter för att arbeta som hembiträden eller med andra arbeten, då de inte hade någon annanstans att åka. Dock verkar det som dessa kvinnor var i minoritet av alla dem som vistades vid Ensikoti och till exempel Sylva Salo nämner i ett brev att de flesta har en familj att åka hem till.¹⁵¹

Det fanns också fall där familjerelationerna i det stora hela blev bra och samlivet mellan dottern och resten av familjemedlemmarna fortsatte i normal ordning. Ett exempel på detta är Assi, som i sitt brev beskriver situationen hemma som om det mesta förlåtits efter hennes och barnets hemkomst och att hon åter kände sig välkommen hemma. ”Mitt liv har ordnat sig bättre än jag vågade föreställa mig. När jag åkte därifrån [Ensikoti] åkte jag hem direkt, min tanke var att inte stanna så länge men barnet har varit så bra för alla att man inte låtit mig åka iväg till min kusin (...).”¹⁵² Assi tvekade, precis som en del andra, på att det var en bra idé att stanna hemma

---

¹⁴⁹ ”Menin kasvattivanhempani tykö ja he vaan pyysivät, että tulisin tänne. Täällä nyt ollaan, toivottavasti pääsen pian pois. Sillä tätä elämää en kestä, niin huora kuin olenkin, sen nimen on jo kahdesti kuullut.”, Ronja till Sylva Salo 19.3.1950, Helsingin Ensikotis arkiv FFC:FC1, AA.

¹⁵⁰ ”Minä kävin vuoden vaihteessa kotonakin, mutta en vaan uskaltanut puhua Timosta mitään, olen kuitenkin iloinen että sen Ensi-Kodin avulla pelastuin joutumasta omaisten armoille. Kyllä nyt jo uskon pärjääväni.”, Kaisa till Sylva Salo 11.4.1950, Helsingin Ensikotis arkiv FFC:FC1, AA.

¹⁵¹ Sylva Salo till Iris 16.09.1949, Helsingin Ensikotis arkiv FFC:FC1, AA.

¹⁵² ”Minun elämäni on kyllä järjestynyt paremmin kuin ollenkaan osasin ajatella. Kun sieltä lähdin tulin suoraan kotiin, aikomukseni ei ollut kotona kauempaa viipyä mutta lapsi oli kaikille niin hyvä että ei minua päästetty serkkuni luokse (...).”, Assi till Sylva Salo 4.7.1949, Helsingin Ensikotis arkiv FFC:FC1, AA.

och hade redan planer på att bosätta sig någon annanstans. Men hennes fall är ett exempel där familjen verkar ha valt att acceptera situationen, vilket ledde till livet normaliserades för kvinnorna i fråga.

En del av fallen där familjen hälsade dottern välkommen tillbaka kan ha varit Salos förtjänst. I breven framkommer att Salo ibland var en medlare mellan kvinnorna och deras familj, och försökte få dem att förhålla sig mer empatiskt och förstående till dottern och hennes situation. Enligt Aira Heinänen var detta något som också getts som uppgift till Salo av Ensikoti, då man var medveten om att familjeförhållanden bland kvinnorna kunde vara konfliktfyllda.¹⁵³ Även om det inte lyckades i alla fall, fanns det tydligt sådana kvinnor som fått mycket hjälp av Salos roll som mellanhand. Så verkar det ha varit för Hilma. ”Jag kunde inte på något sätt tro att pappa har förändrats så mycket och hans inställning mot mig förbättrats så pass, att han direkt tar Eino i famnen. Kanske jag får tacka er för allt detta och för att ni fått honom att förstå alla faror som finns i en ung persons liv.”¹⁵⁴ Det är såklart svårt att säga hur stor roll Salo på riktigt hade i att förbättra relationen mellan far och dotter. Kanske fadern efter ett tag besinnat sig, och att Salos brev i tillägg till detta hjälpt honom att ändra åsikt. Dock har Salos försök att medla säkerligen uppskattats av de flesta kvinnor och i vissa fall även förbättrat situationen. I många liknande fall är kvinnorna uttryckligen tacksamma för sin familjs vänliga mottagande och de ansåg att de hjälpt dem att möta de olika utmaningarna som de fick möta som ensamstående mamma.

Kvinnorna har i sina brev valt att lyfta fram vissa sidor av livet hemma hos sin familj. En del lyfter mestadels fram det positiva i hemvistelsen, medan andra har ett mer ambivalent eller direkt negativt förhållningsätt till den. Berättelserna som målas upp är därför olika. En del av kvinnorna hade som tidigare nämnt föräldrar som tog hand om deras barn medan de själva arbetade, vilket tyder på att en del hade ett relativt stabilt och bra förhållande till sin familj. Det kan konstateras att ingalunda alla blev bortstötta av sina familjer, något som kanske har varit den rådande uppfattningen hittills, men som exemplen ovan visar kunde situationen vara mycket mångfacetterad. Även om barnet oftast var omtyckt, kunde dotterns relation med familjen fortfarande präglas av olösta konflikter och känslor av skam, vilket spelade in på hur de trivdes hemma. En del var uppenbart lyckliga av att vara hemma och av att allt ordnat sig,

---

¹⁵³ Heinänen 2002, 52.

¹⁵⁴ ”En millään meinannut jaksaa uskoa että on isän on niin paljon muuttunut ja hänen mielsensä lauhtunut minua kohtaan, että se Einon heti ottaa syliinsä. Ehkä saaneen kiittää teitä kaikesta tästä että olette saanut hänet ymmärtämään kaiken sen mitä vaaroja on nuorten elämässä”, Hilma till Sylva Salo 11.6.1950, Helsingin Ensikotis arkiv FFC:FC1, AA.

medan andra knappt kunde vistas hemma utan att det blev konflikter. Detta gjorde att de beskrev sin vistelse hemma som betungande och slitsam, något de ville slippa så snabbt som möjligt.

4.2 Skam, trots och tårar

Brevskrivande är performativt, vilket betyder att kvinnorna genom att skriva om sig själva och sina känslor kunde skapa och beskriva sig själv så som de ville vara och känna, även om denna bild inte alltid stämde överens med verkligheten.¹⁵⁵ I det följande underkapitlet studerar jag därför hurudan bild kvinnorna målar upp av sina känslor och hur de hanterade omvärldens attityder mot dem.

De brevskrivande kvinnorna hamnade förhålla sig till och hantera känslan av skam. Satu Lidman, som forskat i skammens historia och uppbyggnad, skriver att känslan av skam ofta handlar om mänsklig växelverkan och om hur individen placerar sig i samhället. Man kan alltså bara känna skam i förhållande till andra, då man är rädd för andras reaktioner till det som ses som ett oönskat beteende. Skam är sålunda en slags ångest som kopplas till sociala tillfällen och relationer. Enligt Lidman beskrivs skam därför ofta som en förlamande känsla, som i värsta fall orsakar starka, svåra känslor.¹⁵⁶ Detta märks också i vissa av kvinnornas brev och där en del av dem är mycket nedstämda och ångestfyllda.

Även om många av kvinnorna blev accepterade av sin familj, varierade dock omgivningens förhållande till de ogifta mödrarna. Att skvallra och göra anmärkningar om andra fungerande ofta som social kontroll av personer som avvek från normen, och var därför något som många av kvinnorna fick möta.¹⁵⁷ Dock är det intressant att många fortsättningsvis förhöll sig så negativt till ogifta mödrar vid tidpunkten, särskilt då det efter kriget i allmänhet fanns mycket änkor och utomäktenskapliga barn.¹⁵⁸ Då det i övrigt föddes mycket barn vid den undersökta tidpunkten, skulle man kunna tro att dessa mödrar lättare smultit in i mängden av barnaföderskor, något som dock inte verkar ha varit fallet. Istället fanns ofta en föreställning om hur dessa ogifta mödrar borde vara och en allmän åsikt om att dessa kvinnor borde känna skam över sin situation.

---

¹⁵⁵ Leskelä-Kärki 2009.

¹⁵⁶ Lidman 2011, 31-32, 35.

¹⁵⁷ För social kontroll av kvinnors graviditet och fertilitet, se Helsti 2002, 17–18.

¹⁵⁸ Hytönen 2012, 339.

I breven kan man skönja den slags ångest samt förlamande och svåra känslor som enligt Lidman ofta uppstår i situationer man uppfattar som skamfyllda.¹⁵⁹ En del kvinnor skriver om att de inte längre vill gå ut över huvud taget nu då alla har fått veta om barnet, och andra klagar på hur tungt det är då alla skvallrar om en och sprider rykten. Exempelvis Meri berättar om hur byborna varit och pratat med hennes föräldrar om hur saker och ting låg till, så när hon kom hem trodde föräldrarna på deras historia istället för på hennes, vilket gjorde henne nedstämd och vistelsen där outhärdlig då hennes mamma grät varje dag.¹⁶⁰ Att hamna i skottgluggen för allas skvaller och uppmärksamhet var alltså smärtsamt och svårhanterligt för många av kvinnorna. Det visste inte hur de skulle försvara sig själva och det var kanske inte heller möjligt för dem att göra det, om de inte hade någon som stödde dem.

Det tärde därför på kvinnorna och deras självförtroende att möta fördömande av andra. Delvis kan man se att de integrerade bilden av sig själva som skamliga, samtidigt som andras åsikter också kändes orättvisa och oberättigade. Marika är ett exempel på detta; hon arbetade själv på posten och hade föräldrar som tog hand om barnet och henne, men hon hade svårt att förstå andras nedlåtande åsikter.

– så pekar de goda människorna ut den som inte har en fader. Även om jag säkert vet att mitt barn har det ekonomiskt sätt bättre än många sådana barn som har båda föräldrarna att ty sig till. Här verkar det som om denna bildade och fromma befolkning som fruktar gud dömer (...) ”faderlösa” barn till fördömlse redan vid födseln, så att sådana barn inte har någon möjlighet till en framtid (...).¹⁶¹

Marikas brev visar hur ont det kunde göra och hur andra personer med sitt agerande kunde förstöra kvinnornas självkänsla. Marikas brev fortsätter med att hon berättar hur ortens kyrkoherde fördömt henne under ett besök, vilket gjort henne förtvivlad.

Det känns som om allt skulle ha dragits bort med ett ryck. Den skyddsmur som jag enligt bästa förmåga försökt bygga upp efter mitt barns födsel, allt det slogs sönder med de där orden. Jag är väldigt deprimerad och allt känns betydelselöst. Jag har bett

---

¹⁵⁹ Lidman 2011, 31-32, 35.

¹⁶⁰ Meri till Sylva Salo 11.3.1951, Helsingin Ensikotis arkiv FFC:FC1, AA.

¹⁶¹ ”– niin hyvät ihmiset osoittavat häntä joilla ei ole isää. Vaikka tiedän niin varmasti, että lapsellani on taloudellisesti katsoen paljon parempi olla kuin monella sellaisella lapsella jolla on molemmat vanhemmat ulottuvilla. Täällä näyttää siltä kun toi sivistynyt ja hurskas Jumalaa pelkäävä kansa tuomitsisi (...) ’isättömät’ lapset jo heti synnyttyä kadotukseen, ettei sellaisilla lapsilla ole tulevaisuuteen mitään mahdollisuutta(..)”, Marika till Sylva Salo 21.10.1950, Helsingin Ensikotis arkiv FFC:FC1, AA.

till gud att jag skulle få lämna den här världen, för det känns som om jag och mitt barn inte har någon rätt till en framtid – så skulle det inte vara bäst så?¹⁶²

Att en sådan auktoritet som ortens kyrkoherde hånfullt uttryckt sig om ogifta mödrar verkar ha haft en ytterst stor effekt på henne. Även om Marika uttrycker sig självdestruktivt, fortsätter ändå brevet med att hon frågar sig om den här prästen verkligen har rätt. En annan präst, den som döpte hennes barn, och hans fru hade nämligen varit vänliga och stöttande, och hon konstaterar även att Salo och Ensikoti förmedlat en annan åsikt än prästen. Brevet påvisar att hon befinner sig i självtvivel om saken, men genom att skriva till Salo försöker hon också bearbeta saken och få bekräftelse för sina åsikter och sitt tvivel. Även andra brev vittnar om hur andras negativa inställningar gjort kvinnorna sårbara och misstänksamma mot andra människor, och fått dem att tvivla på sig själv och sin framtid. Man kan tydligt se att skammen påverkade deras sociala relationer och förhållanden. Brevskrivande var ändå ett sätt för dem att behandla sina upplevelser och känslor.¹⁶³

På grund av omgivningens ofta negativa attityder fanns det de som ville undvika att det skulle komma fram att de hade ett utomäktenskapligt barn. Ritva skrev till Salo och bad henne att inte skicka sådana brev av vilka man skulle kunna ana att hon har ett barn. Ritva verkar dock ha varit kluven i sin hållning och konstaterar också att:

Allt det här känns som om jag skulle hemlighålla det att jag har ett barn. Nog äger jag det om någon frågar och kanske annars också, men människor frågar inte, utan drar själv slutsatser om de får anledning och kommer på otrevligare saker än de som verkligen finns.¹⁶⁴

Brevet uttrycker det faktum att barn utanför äktenskap var något som väckte skvaller, och något som skulle ha inneburit ytterligare tolkningar och antaganden om henne som kvinna och människa. Ritva utgick från att andra skulle se ner på henne i fall de fick veta om barnet, och rädslan för detta stod därför i strid med stoltheten över barnet.

---

¹⁶² ”Tuntui kun kaikki olisi yhdellä nykäisyllä alas revitty. Se suojamuuri, jota olen parhaani mukaan yrittänyt lapseni syntymään rakentaa, se kaikki särjettiin noilla sanoilla. Olen hyvin masentunut ja tuntuu kaikki yhdentekevältä. Olen rukoillut että pääsisin pois täältä maailmasta pian yhdessä koska meillä lapseni kanssa ei tunne olevan mitään oikeutta tulevaisuuteen – niin eikö näin olisi paras?”, Marika till Sylva Salo 21.10.1950, Helsingin Ensikotis arkiv FFC:FC1, AA.

¹⁶³ Meri till Sylva Salo 11.3.1951, Anni till Sylva Salo 6.11.1951, Hilla till Sylva Salo 25.2.1951, Helsingin Ensikotis arkiv FFC:FC1, AA.

¹⁶⁴ ”Tämä kaikki tuntuu siltä, että minä salaisin sen että minulla on lapsi. Kyllä minä sen omistan, jos joku kysyy ja ehkä muutenkin, mutta ihmisetpä eivät kysykään, vaan päättelevät itse, jos saavat jostain aihetta ja keksivät vielä ikävämpiä juttuja, kun ollenkaan on.”, Ritva till Sylva Salo 8.4.1951, Helsingin Ensikotis arkiv FFC:FC1, AA.

Vissa av mödrarna som skrev till Sylva Salo förefaller däremot ha kommit över den skam som många utomstående förväntade att de skulle känna och förhöll sig istället med lugn, humor och trots mot andras åsikter.

Nog var det lite konstigt i början, till och med pinsamt att gå omkring här på hemstadens gator efter allt som hänt, men jag har överlag tagit allt med humor. Om flickan inte råkat vara med när någon bekant frågat mig hur det går, har jag svarat att nyheterna sover där hemma. Det passar att komma och hälsa på.¹⁶⁵

Reettas citat ovan visar hur hon själv först tyckt att saken varit pinsam, men att hon sedan själv bestämt sig för att distansera sig från det och att prata om dottern med bekanta, för att minska på tabun kring ämnet. Exemplet visar att kvinnorna inte nödvändigtvis behövde integrera skammen, utan också kunde försöka motarbeta stigmat. Reetta hade dessutom enligt brevet en familj som accepterade henne och hjälpte henne att ta hand om barnet, något som säkerligen gjort henne mera självsäker.

Familjens inställning och stöd verkar således ha varit central för många i processen att acceptera sin situation och lära sig att hantera situationen utåt mot omvärlden. Ett annat exempel på detta är Hilma, som beskriver hur hon trots sina farhågor togs emot med öppna armar då hon kom hem och hur hon nu känner sig du med sitt moderskap.

Jag kände mig inte annorlunda än andra flickor även om jag är mamma, för jag är stolt över min son och jag skäms inte alls för att erkänna att jag har ett barn. Det är ju huvudsaken att de tycker om oss där hemma och att pappa har förlåtit mig allt. (...) Vi är säkert lika lyckliga över att äga ett barn som de mammor som är gifta.¹⁶⁶

Hilma är ett exempel på de av kvinnorna som genom sitt brev ville förmedla en bild av att de var stolta över sitt moderskap och som försökte anamma attityden att de inte har något att skämmas för. Då familjens stöd fanns, var det lättare att inte godta den bild av sig själva som omvärlden försökte truga på dem. Men även om de kvinnorna i stort sett var du med situationen, betyder det inte att de hela tiden var lätt för dem. Troligen har också dessa kvinnor mött stunder

---

¹⁶⁵ ”Oli se ensi alkuun hiukan outoa, sanoisinko noloakin kulkea täällä syntymäkaupungin kaduilla kaikkien tapahtumien jälkeen, mutta olen yleisesti ottanut vain kuin huumorin kannalta. Jos ei tyttö ole sattunut olemaan mukanani tuttavat kun ovat tiedustelleet, mitä kuuluu, olen sanonut siellä ne kuulumiset nukkuvat kotona. Sopiitulla katsomaan.”, Reetta till Sylva Salo 12.9.1950, Helsingin Ensikotis arkiv FFC:FC1, AA.

¹⁶⁶ . ”En tuntenut itseäni muita tyttöjä kummemmaksi vaikka olenkin äiti, sillä olen ylpeä pojastani enkä häpeä yhtään tunnustaa että minulla on lapsi. Sehän on pääasia että meistä kotona pidetään ja isä on kaiken minulle antanut anteeksi.(...) Olemme varmaan yhtä onnellinen omistaessamme lapsen kuin jokin naimisissa oleva äitikin”, Hilma till Sylva Salo 11.6.1950, Helsingin Ensikotis arkiv FFC:FC1, AA.

av tvivel och förakt, då det varit svårt att stå upp för sig själv och sitt barn. Men den bild de ville och valde att skapa av sig själv i breven är en där de distanserat sig från andras åsikter.

Breven åskådliggör tydligt att kvinnornas sätt att hantera och handskas med den skam och nedlåtande det omgivande samhället utsatte dem för varierade. En del kunde kämpa emot normerna och var stolta över sitt barn. I sina brev skapade de därför bilder av sig själva som starka och stolta mödrar som inte brydde sig om vad andra tyckte. Andra hade svårt att hantera omgivningens förhållningssätt och blev istället nedstämda och uppgivna av det bemötande och de åsikter de mötte, vilket i vissa fall ledde till att de undvek sociala situationer.

Att reaktionerna varierade berodde också mycket på de olika livssituationer som kvinnorna befann sig i och innehållet i breven pekar på att familjens stöd hade en stor betydelse. Att ens nära och kära accepterade gav kvinnorna ett lugn och hopp om att allt skulle ordna sig. Om man som motsats till detta var ung och föraktad av sin familj, var det inte så lätt att hitta mod och att tro på sig själv och ens möjligheter. Man hade dock oftast inget annat val än att uthärda situationen och att knoga vidare. Men genom att skriva ner dessa olika upplevelser åt Salo fick kvinnorna dock en möjlighet att strukturera och beskriva sina känslor och upplevelser ur sitt eget perspektiv, välja vad de delade med sig av och hur. Att de hade någon som lyssnade kan ha varit av stor betydelse för dem.

4.3 Äkta eller svikande män?

Hurudan roll barnets pappa kom att ha i kvinnornas liv varierade stort från fall till fall. Kvinnornas känslor till dem var även de mycket olika och motstridiga. Vissa gifte sig, andra funderade på att göra det, vissa hade ingen som helst kontakt med dem och andra förhöll sig mycket försiktigt till förhållanden över huvud taget. När de kommer till dessa beskrivningar i breven är det en del som förblir öppet och oklart, de finns glapp, osammanhängande beskrivningar och i vissa fall inga beskrivningar alls.

Salos förteckning över kvinnorna ger oss dock lite mer information om de berörda männen, då hon också skrivit upp information om dem i den. Genom listan får man reda på om kvinnorna som vistades vid hemmet mellan 1949-1951 var gifta, ogifta eller förlovade vid tidpunkten då listan gjordes. Ur den kommer det fram att majoriteten av kvinnorna haft en tillfällig relation med män som varit ogifta, medan några kvinnor hade brutit förlovningen med sin partner och några enstaka mist sin potentiella make då denna dött. Endast 5 procent av de berörda männen

var frånskilda, vilket inte är konstigt med tanke på att skilsmässor inte var vanliga vid tidpunkten. Anmärkningsvärt är dock att hela 35 procent av de nyblivna fäderna var gifta eller förlovade vid tidpunkten, och i majoriteten av fallen med någon annan än de undersökta kvinnorna.¹⁶⁷ Sålunda verkar det ha varit vanligt med förälskelser och affärer utanför äktenskapet, vilket ofta ledde till problem och hjärtesorger för de berörda kvinnorna om de blev gravida som följd.

Efter andra världskriget kulminerade den borgerliga synen på äktenskap i Finland, då sexuallivet skulle begränsas till äktenskapet och man i sedlighetens namn teg om sin sexualitet.¹⁶⁸ I dåtida etikettböcker betonades att kvinnor skulle gifta sig i relativt ung ålder 19 – 25 år, medan mannen skulle vara så pass gammal att han kunde försörja sin familj.¹⁶⁹ Detta var såklart ett elitistisk ideal, men äktenskapet var likväl en stark institution bland hela befolkningen. Det förväntades därför att ett mer seriöst parförhållande skulle leda till förlovning och sedan giftermål.¹⁷⁰ Om en utomäktenskaplig graviditet uppdagades kan det sålunda ha funnits ännu mer press från olika håll att gifta sig för de inblandade parterna, särskilt om deras förhållande alls varit likt ett parförhållande. Många ansåg att det var männens plikt att ta hand om en kvinna som han gjort gravid och dessutom ville man skydda kvinnorna från att bli stämplade som ogifta mödrar. Enligt den lista Salo gjort var det 24 kvinnor av 361 som gift sig och 7 som meddelat henne att de ämnade göra det.¹⁷¹ Av de brevskrivande kvinnorna är det dock endast tre som skriver att de gift sig och sålunda verkar det som om de allra flesta inte ingick ett äktenskap med barnets far.¹⁷²

Bland breven är beskrivningarna av äktenskapet relativt olika. Exempelvis Eila skriver egentligen ingenting om sitt äktenskap, utan nämner endast att hennes man älskar deras son över allt annat.¹⁷³ Då Eilas brev annars också var kortfattat kan man tänka sig att hon skrev mer av pliktskyldighet än av önskan att ha ett förtroligt förhållande med Salo och att hon därför inte ville berätta mer utförligt om sitt äktenskap. Som motsats finns Emma som i lyckliga ordalag beskriver sin situation; hur hon har en så bra man, hur hon känner sig så trygg i sitt äktenskap, hur de älskar varandra och om hur hon nu fått nya krafter.¹⁷⁴ Emmas brev är översvallande och

---

¹⁶⁷ Salos anteckningar, Helsingin Ensikotis arkiv FFC:FC1, AA.

¹⁶⁸ Korhonen & Lahtinen 2015, 214.

¹⁶⁹ Keronen 1996, 126.

¹⁷⁰ Haavio-Mannila och Kontula 1995, 576.

¹⁷¹ Salos anteckningar, Helsingin Ensikotis arkiv FFC:FC1, AA.

¹⁷² Iris till Sylva Salo 20.5.1949, Emma till Sylva Salo 8.9.1951, Eila till Sylva Salo 2.8.1951, Helsingin Ensikotis arkiv FFC:FC1, AA.

¹⁷³ Eila till Sylva Salo 2.8.1951, Helsingin Ensikotis arkiv FFC:FC1, AA.

¹⁷⁴ Emma till Sylva Salo 8.9.1951, Helsingin Ensikotis arkiv FFC:FC1, AA.

då man läser brevet får man också en bild av att hon skrivit det i ett känslösamt tillstånd, vilket möjligtvis förklarar de många känslouttryckarna.

Eftersom den undersökta tidsperioden är relativt kort och breven få, är det svårt att säga om hur dessa kvinnor i längden förhöll sig till sina äktenskap. Ett undantag är Iris, som Salo korresponderade med under de tre undersökta åren och kvinnornas förhållande är mer vänskapligt och förtroligt än jämfört med de flesta andra. Iris verkar ha ingått sitt äktenskap delvis på grund av plikt känsla då hon blivit gravid och flyttat efter sin man till en liten ort på landsbygden, till en annorlunda omgivning än vad hon var van vid. I början av äktenskapet skriver hon hur hon är glad över sitt nya liv och hur "Jaakko är så bra för oss båda, ingen människa kan bli bättre. Jag misstänker starkt att vi håller på att förälska oss på nytt i varandra. Joo-o."¹⁷⁵ Börjans optimism byts snart ut och under årens gång blir hon allt mer bitter på sin man, men hon biter ihop för barnets skull. När hon sedan är gravid på nytt skriver hon till Salo att hon avskyr sin man och har hårda ord att säga om äktenskapet.¹⁷⁶

Under den första tiden av graviditeten tänkte jag att det var lyckligt att också som gift fru få uppleva hur det är att vänta barn. Nu har jag upplevt det med, och om inte min far levde, så skulle jag skriva till kvinnorna vid Ensikoti att deras lott sen heller inte är den sämsta. Barnen är sedan ett kapitel för sig – men redan mognare kvinnor, hui hai! Mannen tar därför ett dyrt pris för sitt namn och ett hem, att den avgiften inte motsvarar sitt syfte. Men när man har satt sitt huvud i vargfällan, så måste man stanna där. Med allas lymnen så gör man inte skilsmässor heller.¹⁷⁷

Uppenbart arg för att hennes äktenskap inte blivit som hon tänkt sig tycker hon alltså att mammorna på Ensikoti inte skall sörja sin lott allt för mycket, utan menar att äktenskap inte automatiskt innebar lycka och ett bättre liv. Då också skilsmässor var stigmatiserande vid denna tidpunkt var det svårt för kvinnor att lämna män de vantrivdes med och precis som även Iris skriver, så upplevde många att deras enda möjlighet var att stanna kvar och uthärda. Att familjen bestod var viktigare än kvinnans välmående.¹⁷⁸

---

¹⁷⁵ "Jaakko on meille molemmille niin hyvä, ettei ihminen voi enää paremmaksi tulla. Epäilen pahasti, että olemme rakastumassa uudelleen toinen toisiimme. Joo-o.", Iris till Sylva Salo 20.5.1949, Helsingin Ensikotis arkiv FFC:FC1, AA.

¹⁷⁶ Iris till Sylva Salo 7.2.1951, Helsingin Ensikotis arkiv FFC:FC1, AA.

¹⁷⁷ "Ajattelin silloin raskauteni alkuaikoina, että on onnellista, kun saa kokea mitä on odottaa lasta myöskin vihittynä vaimona. Nyt sen olen kokenut senkin, ja ellei isäni eläisi, niin kirjoittaisin Ensi-Kodin äideille, että ei sittenkään heidän osansa huonoin ole. Lapset ovat tietenkin luku erikseen – mutta jo varttuneemmat naiset, hui hai! Mies ottaa antamastaan nimestä ja kodista siksi kalliin hinnan, että se maksu ei vastaa tarkoitustaan. Mutta kun on päänsä pistänyt sudenloukkuun, niin pysyttävä on. Kaikkien luonteella niitä avioerojakaan ei tehdä.", Iris till Sylva Salo 7.2.1951, Helsingin Ensikotis arkiv FFC:FC1, AA.

¹⁷⁸ Keronen 1996, 126.

Det fanns även de som valde att inte gifta sig även om de skulle ha haft möjlighet till det. Ett exempel är Kaisa, vars barns far frågat henne om de skulle gifta sig. Då hennes känslor för honom ännu fanns kvar hade hon först tänkt svara ja, men då det kom fram att han bara ansåg det vara hans plikt att göra så avböjde hon. Hon misstänkte dessutom att han bara gjorde det för pengarnas skull, så att han inte skulle behöva betala underhåll för barnet. Det intressanta är att Kaisa skriver att hon inte vill älska någon ”pliktskyldig man”, utan att hon hellre uthärdar den situationen hon är i nu.¹⁷⁹ Kaisas brev visar att äkta känslor gentemot varandra kunde vara viktigare än ett äktenskap för anständighetens skull. Man längtade också efter genuina förhållanden, inte framtvingade sådana.

Ett till exempel på detta är Kyllikki, även om det i hennes fall handlar mer om en slags antipati mot äktenskapet som institution. ”Det är lustigt (...) att en sergeant bad mig att bli hans hustru trots babyn, men jag har under detta år lärt mig en sådan läxa där äktenskapet framstår som en förklädd fälla. Jag känner ingen dragning till att förnya mitt lidande.”¹⁸⁰ Att också Kyllikki valde att gå emot normen och inte gifta sig, även om det skulle ha ”normaliserat” hennes situation i andras ögon, tyder på att kvinnorna också själva formade sina liv och inte alltid böjde sig för omgivningens krav och press på att följa normen. De kunde alltså välja att förbli ensamstående, även om livet på vissa fronter skulle ha blivit lättare i fall de gift sig.

Att ett äktenskap som ingåtts snabbt och på grund av omständigheternas tvång inte alltid var ett lyckat val säger sig självt, något som kvinnorna själva möjligtvis var medvetna om. Detta syns i alla fall tydligt i Salos förhållningssätt till saken och hon skriver om det till Iiris.

Ganska många äktenskap har inträffat också under min tid, så det finns fortfarande lite mera ordentliga män som vet sin plikt, även om det är sent. Även om jag i princip gör uppror mot sådana män, men när man tänker på de oskyldiga barnen är jag glad att man också på så sätt kan reparera saker som gått sönder, även om jag tvivlar på om sådana äktenskap håller.¹⁸¹

---

¹⁷⁹ Kaisa till Sylva Salo 12.2.1951, Helsingin Ensikotis arkiv FFC:FC1, AA.

¹⁸⁰ ”On huvittavaa että (...) yksi kersantti pyysi minua kovin vaimokseen vauvasta huolimatta, mutta olen vuodessa saanut sellaisen opetuksen jonka valossa avioliittoon kuin naamioitu pyydys. En tunne mitään vetoa toistaa kärsimystäni.”, Kyllikki till Sylva Salo 22.7.1949, Helsingin Ensikotis arkiv FFC:FC1, AA.

¹⁸¹ ”Aika moni avioliitto on sentään minunkin aikana sattunut, että on niitä vielä vähän kunnollisempia miehiä, jotka tietävät velvollisuutensa, vaikka myöhäänkin. Vaikka minä periaatteessa kapinoin sellaisiakin miehiä vastaan mutta ajatellen viattomia lapsia olen iloinen että niinkin voidaan rikki menneitä asioita korjata, vaikka epäilenkin tuleeko niistä liitoista kestäviä.”, Sylva Salo till Iiris 16.09.1949, Helsingin Ensikotis arkiv FFC:FC1, AA.

Salos brev visar på de motstridiga känslor hon hade inför dessa äktenskap. Delvis önskade hon det som var bäst för barnet och mammorna, samtidigt som hon insåg att dessa äktenskap inte alltid slutade lyckligt. Hennes brev visar dock tydligt att de utomäktenskapliga barnen lätt blev stämplade och att föräldrarna kunde skydda barnet från det genom att gifta sig med varandra.

Salos inställning syns också i andra brev, oftast i sådana fall där kvinnorna ställde sig tveksamma till att ingå äktenskap. Två sådana fall är Assi och Linda. I bådas fall satt den potentiella maken i fängelse och i bådas fall ville de gifta sig med kvinnorna i fråga när de blev frisläppta. Båda kvinnorna skriver till Salo om hur de är osäkra på om de är rätt sak att göra och ifall männen kommer att klara av att vara ordentliga makar och fäder.¹⁸² Intressant är att Salos svar till dem är ganska olika. Då Lindas fall var mer komplicerat, mannen var fortfarande gift och hade inte gått med på att betala underhållsbidrag, kan man se varför Salo förhållit sig mer försiktig till saken. ”Detta möjliga äktenskap är dock synnerligen vågat som tanke, men det är ju helt en känslifråga för er, andras råd eller prat hjälper inte i den här situationen.”¹⁸³ Hon verkar inte vilja ta ställning till saken egentligen, medan hon åt Assi rekommenderar att noga fundera på ett potentiellt äktenskap ur en mer positiv synvinkel.

Men visst skulle jag väl sen ändå rekommendera dig att gifta dig med honom, bara dina känslor tillåter det. För om vi funderar riktigt noggrant så finns där ändå ett slags ankare som skulle kunna hålla honom som människa och ge honom kraft att med ärliga medel kämpa vidare för barnets och er väl.¹⁸⁴

Man kan alltså tydligt se att Salo i allmänhet förespråkade att kvinnorna gifte sig då det var möjligt, även om hon också insåg att äktenskapen i vissa fall inte var hållbara. Enligt rådande ideal var kärnfamiljen det bästa ur samhällets och barnets synvinkel,¹⁸⁵ och även om Salo var förstående och förstod de ensamstående mödrarnas situation bättre än de flesta, så var hon ändå präglad av sin tid och dess synsätt. Detta gjorde att hon ofta höll fast vid äktenskapet som livets grundpelare.

---

¹⁸² Linda till Salo oktober 1950; Assi till Salo 4.7.1949, Helsingin Ensikotis arkiv FFC:FC1, AA..

¹⁸³ ”Tämä mahdollinen avioliitto on tosin hirveän uskallettu ajatuksenakin, mutta sehän on aivan tunnekysymys teidän kohdallanne, siihen eivät kuitenkaan kenenkään neuvot eivätkä puheet auta.”, Sylva Salo till Linda 2.11.1950, Helsingin Ensikotis arkiv FFC:FC1, AA.

¹⁸⁴ ”Mutta kyllä minä mielestäni sittenkin kehottaisin jos vain tunteiltanne voitte menemään naimisiin hänen kanssaan, sillä jos oikein tarkkaan ajattelemme niin siinä sentään on ikään kuin jonkinlainen ankkuri joka voisi pitää hänet ihmisenä ja antaa hänelle tarmoa ponnistella rehellisin keinoin eteenpäin lapsen ja teidän hyväksenne.”, Sylva Salo till Assi 29.8.1949, Helsingin Ensikotis arkiv FFC:FC1, AA.

¹⁸⁵ Keronen 1996, 123.

Vissa brev uttrycker en slags olycklig kärlek till barnets far. Många av dessa fall är just sådana där männen redan var gifta och sålunda var ett samliv med dem omöjligt. ”Barnets far är gift och han kommer ändå vara den enda mannen i mitt liv. Det är bara bittert att märka att inte ens en stor kärlek betyder något i livet och löften förblir löften.”¹⁸⁶ Katris fall uttrycker en viss bitterhet som fanns emot det svek hon tydligen fått möta, samtidigt som hon tydligt har kvar känslor för mannen i fråga. Det verkar som om mannen hade lovat att han skulle skilja sig, men när det sedan kom till kritan så höll han inte löftet. Katri är inte ensam, utan även andra möttes av liknande öden. Kvinnornas brev i dessa fall varierar, vissa skriver olyckligt hur de fortfarande är kära trots mannens svek, medan andra säger att de tagit saken med lugn och att de säkerligen är bäst så här.

Även om största delen av kvinnorna inte gifte sig med barnets pappa, betydde detta inte att de inte kunde gifta sig överhuvudtaget. Förhållningssätten var inte heller här svartvita och det finns fall där andra än barnets far friat till kvinnorna i fråga. Kvinnorna hade sålunda fortsättningsvis en möjlighet att ingå äktenskap, trots att de fått barn utanför äktenskapet.

Det fanns också en del kvinnor som inte hade någon som helst kontakt med barnets fäder, eller endast i form av utbetalning av underhållsbidrag. Exempelvis många av dem som arbetade som hembiträden skriver inte alls om männen annars än i frågor som handlade om pengar och bidrag. Sålunda kan man inte dra några övergripande slutsatser om kvinnornas förhållande till dessa män, då mycket lämnas osagt och därför är det svårt att få en helhetsmässig bild. Vissa fall var dessutom sådana att kvinnan inte visste var mannen i fråga befann sig, utan letade efter honom på olika vis.¹⁸⁷

Några få funderar över hur barnet kommer att förhålla sig till det att det inte har en far, något de uttrycker sig oroligt om. En mamma skriver om hur hennes barn redan börjat fråga om sin pappa och att hon försökt förklara att han inte har någon, medan en annan funderar på hur hon skall kunna ersätta förlusten av en far åt sin dotter.¹⁸⁸ Dock var det relativt få som tänkte på detta, vilket kan bero på att man hade så fullt upp med att ordna upp sitt liv att de inte fanns tid att fundera på detta. En annan orsak kan vara att majoriteten av barnen var så små att de inte själva kunde fråga eller undra över saken ännu. Då över hälften dessutom levde med sin familj

---

¹⁸⁶ “Lapsen isä on naimisissa ja hän kuitenkin tulee olemaan elämässäni ainoa mies. On vain katkeraa huomata, ettei suurikaan rakkaus merkitse elämässä yhtään mitään ja lupaukset ne jäävät lupauksiksi.”, Katri till Sylva Salo augusti 1949, Helsingin Ensikotis arkiv FFC:FC1, AA.

¹⁸⁷ Alli till Sylva Salo 12.5.1951,

¹⁸⁸ Aina till Sylva Salo 21.10.1950, Loviisa till Sylva Salo 1950, Helsingin Ensikotis arkiv FFC:FC1, AA.

eller annars bland andra människor, kanske man inte upplevde det som ett problem att fadern fattades, då det fanns andra vuxna som man kunde ty sig till.

Kvinnornas känslor och förhållande gentemot barnets fäder och män var i allmänhet skiftande och komplexa. Om deras förhållanden före graviditeten berättas väldigt lite, även om det i en del fall kommer fram att de blivit svikna i löften om framtida förhållanden och giftermål. Att andra kanske haft mindre seriösa förhållanden är också troligt, men svårt att avgöra då dessa förhållanden sällan nämns. Kanske det var något man inte ville nämna, eller så var det sådant som kvinnorna och Salo redan diskuterat då kvinnorna varit vid Ensikoti. Av de fall som nämns var en del mycket komplicerade och fulla av stormiga känslor och snabba vändningar. Därför var vissa väldigt bittra och arga, ville undvika kontakt med papporna eller med män överhuvudtaget. Andra var olyckligt förälskade i män som lämnat dem och andra förhöll sig stoiskt lugnt till dem.

Äktenskapet var det som var normen, och en del kvinnor gifte sig med barnets far efter att barnets fötts. Kvinnorna kunde också gifta sig med andra än barnets far i ett senare skede av livet och att en del valde att inte gifta sig, även om de skulle ha haft möjlighet till det. Sålunda betydde det faktum att dessa kvinnor var ogifta mödrar inte det att de var dömda för alltid av det omgivande samhället, utan de kunde också göra egna, självständiga val i sina liv.

4.4 Kära barn och svåra beslut – ett känsloladdat moderskap

De undersökta breven innehåller många beskrivningar av mödrarnas kärlek för sina barn. Man bör dock komma ihåg att mödrarna och Salo skrev till varandra i vissa roller, vilket format hur de skrivit till varandra.¹⁸⁹ Salo var den som hjälpt kvinnorna när de befunnit sig i en svår situation, vilket skapade en konstellation av hjälparen och den hjälpta. Det finns därför en möjlighet att en del mödrar kände vissa förväntningar och skrev sådan som de trodde att Salo ville höra, att de gick bra för dem och att de hade det bra med sina barn. Detta kan ha lett till att de i sina brev överdrev vissa känslor på andras bekostnad. Det är svårt att avgöra betydelsen av Salos inflytande och olika personer har säkert förhållit sig annorlunda till henne. Så även om kvinnorna knappast avslöjat alla sina tankar och känslor för Salo, kan man anta att breven ger oss en inblick i kvinnornas känsloliv ur en viss synvinkel.

---

¹⁸⁹ Stanley 2004, 202-203.

Av de brevskrivande kvinnorna valde alla utom en att behålla sitt barn, även om det kunde vara svårt att klara vardagen. Man kämpade istället vidare för att kunna säkerställa sin och sitt barns framtid. Kvinnorna skriver kärleksfullt och känslösamt om hur deras barn är de viktigaste de har och hur de aldrig vill ge bort dem.¹⁹⁰ Mödrarna uttrycker en stor glädje över dem och många påpekar till och med att de nu är lyckligare än någonsin, tillsammans med sitt barn. Även de som skriver om att de har det svårt och är nedstämda, skriver att de trots alla svårigheter och motgångar aldrig skulle ge bort sina barn.

Barnet beskrivs ge deras liv en mening och ge dem krafter att fortsätta streta vidare. Kvinnorna upplevde att då de klarat sig hittills genom olika svårigheter, så skulle de även göra det nu då de hade sitt barn och dess framtid att kämpa för. Det var också en allmänt rådande attityd i dåtida Finland. Efter krigets hemskheter ville man kämpa för att ens barn skulle få en bättre framtid, även om det inte alltid var lätt.¹⁹¹ Moderskapet uttrycks därför vara en slags hörnsten i dessa kvinnors liv, något som fick dem att sträva framåt och att arbeta för att förbättra sin situation.

Kvinnorna återger därför glatt sitt barns utveckling för Salo. De beskriver hur de växt, hur många tänder de har fått, om de har börjat gå eller krypa och andra dylika saker. Kvinnorna beskriver även stolt hur deras barn fått beröm av ortens läkare eller hälsosyster. Att ha fått en sådan här bekräftelse av en person med auktoritet och anseende verkar ha betytt mycket för kvinnorna, och bekräftade möjligtvis för dem skötte sitt barn väl och var kunniga mödrar, trots omgivningens misstankar.

Flera mödrar skriver även om att de kanske tycker om sitt barn alldeles för mycket, skrämmande mycket till och med. ”Hon har blivit vår bådas avgud. Ibland är jag till och med rädd för att jag tycker om henne själviskt mycket och att det kan komma ett straff för det.”¹⁹² Det kan finnas flera orsaker till att kvinnorna uttryckte sig så här. En av de orsakerna var antagligen att barnadödlighet var större än idag; vid tidpunkten dog cirka 4,3 procent av alla barn under ett års ålder i Finland¹⁹³ och i Salos förteckning över mödrarna framkommer det att det också skett bland de mödrars barn som vistats vid Ensikoti.¹⁹⁴ Även om barnadödligheten höll på att minska i landet, var man ändå orolig för att något skulle hända barnet och därför rädd för att

---

¹⁹⁰ Heini till Sylva Salo 19.4.1949, Helsingin Ensikotis arkiv FFC:FC1, AA.

¹⁹¹ Kirves 2015, 280.

¹⁹² ”Siitä on tullut meidän kummankin epäjumala. Joskus suorastaan pelkään että pidän siitä itsekkään paljon ja siitä voi tulla rangaistus.”, Johanna till Sylva Salo 1951, Helsingin Ensikotis arkiv FFC:FC1, AA..

¹⁹³ Statistisk årsbok för Finland 1954, 62.

¹⁹⁴ Salos anteckningar, Helsingin Ensikotis arkiv FFC:FC1, AA.

fästa sig för mycket vid det. En sådan här oro uttrycker exempelvis Veera rakt ut när hon skriver att hon oroar sig för att hennes barn ska dö, även om barnet nu är friskt och krytt.¹⁹⁵ En annan orsak var det tidigare nämnda faktumet att man enligt tidens barnuppfostringsideal inte skulle klema bort barnen för mycket, något som kvinnorna möjligen befarade att skulle hända då de var så fästa vid sina barn.¹⁹⁶

De av kvinnorna som var tvungna att ge bort sitt barn, oftast tillfälligt på grund av att man inte kunnat ordna skötseln av barnet, beskriver en otrolig saknad och längtan efter dem. Ett exempel är Merja som skriver att ”Visst led jag av så stor saknad då jag förde Antti dit till barnhemmet då jag har skött om honom själv så länge att man vant sig vid det så det kändes som om livet inte skulle bli till något utan honom.”¹⁹⁷ I ljuset av vad vi vet idag om betydelsen av en trygg anknytning för barn och mödrar under de första levnadsåren, så är det förståeligt att det kunde vara svårt att skiljas från sina små barn.¹⁹⁸ Separationen kunde orsaka känslor av ångest och sorg, då man inte visste exakt när man skulle se det nästa gång eller när man kunde ta hem sitt barn igen.

För att ytterligare visa hur svårt det kunde vara att skiljas från sitt barn och varför få gjorde det kan man ta Elna som exempel. Elna ber i sitt första brev Salo att ordna en plats åt hennes dotter på barnhemmet Töölön lastenmaja, men ångrar sig sedan brev för brev och funderar istället på hur hon samtidigt skulle kunna arbeta och ta hand om sitt barn. Slutligen skriver hon därför att hon inte kan ge bort sin dotter.

Jag försökte ta saken mycket förnuftigt, men nu när allting är klart så kan jag inte på något sätt ge bort henne, inte på något sätt, jag är så självisk! Hon är så söt och det har varit så underbart att följa med hennes utveckling (...). Hon är kanske mitt enda barn och babytiden är snart slut.¹⁹⁹

I breven framkommer inte om det var ett tillfälligt omhändertagande det handlade om eller ett permanent, men Elnas svårigheter att ge bort sitt barn illustrerar antagligen även många andras känslor inför ett sådant beslut. Man ville sitt barns bästa, och tänkte att de skulle få de bättre i

---

¹⁹⁵ Veera till Sylva Salo 15.6.1951, Helsingin Ensikotis arkiv FFC:FC1, AA.

¹⁹⁶ Tähtinen 1992, 173.

¹⁹⁷ ”Kyllä mulla oli ikävä kun vein Antin sinne lastenkotiin kun itse hoidin sitä näin kauan siihen tottui niin että tuntui ettei elämästä tulisi mitään ilman häntä.”, Merja till Sylva Salo 12.9.1949, Helsingin Ensikotis arkiv FFC:FC1, AA.

¹⁹⁸ Rusanen 2011, 25-31.

¹⁹⁹ ”Yritin ottaa asian hyvin järkevästi, mutta nyt kun kaikki olisi selvä, en millään hänestä raaskikaan luopua, en millään, olen niin itseks! Hän on niin suloinen ja on ollut niin kovin ihanaa seurata hänen kehitystään[...] Hän on ehkä ainoa lapseni, aika rientää ja vaava aika on ohi.”, Elna till Sylva Salo 18.9.1949, Helsingin Ensikotis arkiv FFC:FC1, AA.

någon annans vård. Men slutligen blev det för svårt att skiljas och istället behöll man sitt barn, även om det var kämpigt och krävde stora ansträngningar. Bland de som skrev fanns det nämligen endast en som helt gett bort sitt barn och en annan som funderade på det. Som tidigare nämnt visar statistiken från de undersökta åren att få av dem som vistades vid Ensikoti då gav bort sitt barn. Det finns dock ingen statistik på hur många som gjorde det efter att de lämnat hemmet. Om så skett är de få av dem som varit i kontakt med Salo, möjligtvis för att de skämdes för att inte ha klarat av eller velat ta hand om sitt barn.

I och med att känslouttrycken kring barnet och dess existens oftast är bland de starkaste som finns i breven, kan man tolka att kvinnorna ville förmedla att de upplevde sitt moderskap som viktigt och betydelsefullt åt Salo. Det är också möjligt att dessa kvinnor kände en viss press att uttrycka kärlek till sitt barn. Salo och Ensikoti förespråkade att man tog hand om sitt barn själv och inte adopterade bort det, vilket exempelvis syns i ett brev där Salo skriver åt en kvinna att noga överväga om adoption är rätt väg att gå.²⁰⁰ Detta visste säkerligen kvinnorna om, och de ville möjligtvis visa Salo att de älskade sina barn och inte funderade på att ge bort dem.

Samtidigt var modersinstinkten något som ansågs vara en definierande och naturlig egenskap hos kvinnor vid tidpunkten.²⁰¹ Därför kunde det vara svårt för kvinnorna att gå emot detta och säga att man inte var fäst vid sitt barn eller inte ville ta hand om det. I stället kan man tydligt se hur kvinnorna internaliserat tidens normer om hur en god moder skulle vara. Då de skriver om sina barn beskriver de starka moderskänslor, sin kärlek och glädje över barnet och då de är tvungna att gå emot normen, genom att exempelvis sätta barnet på barnhem, beskriver de känslor av sorg, oro och ångest. Dessa känslor är precis de som mödrar förväntades känna för sina barn.

Trots att kvinnorna möjligtvis överdrev de positiva känslorna förknippade med moderskap, kan man ändå dra slutsatsen att barnen var ett av de viktigaste elementen i kvinnornas liv. Breven ger intryck av att de fann sitt moderskap viktigt och det gav dem mening med livet och energi att kämpa vidare i en livssituation som ofta var tung och tärande. Många uttrycker sina känslor om kärlek och glädje över sina barn rakt och tydligt. Kvinnorna var på inget sätt mindre fästa vid sitt barn än andra föräldrar vid samma tidpunkt, och att vissa därför tvingades skiljas från sina barn tidvis skapade stor saknad och sorg, något en del försöker bearbeta via breven.

---

²⁰⁰ Sylva Salo till Pinja 11.1.1950, Helsingin Ensikotis arkiv FFC:FC1, AA.

²⁰¹ Heikkilä 1999, 233.

5 Avslutning

Jag har undersökt ogifta mödrars liv och känslor under återuppbyggnadstiden i Finland, närmare bestämt under åren 1949–1951. Syftet har varit att få en bättre förståelse av mödrarnas vardag och familjerelationer, vilka ekonomiska och samhälleliga realiteter som påverkat dem samt hurdana känslor de hyste för sin situation. Som källa har jag använt mig av 62 ogifta mödrars korrespondens med socialskötaren Sylva Salo vid Helsingin Ensikoti, ett hem för ogifta mödrar i Helsingfors som grundades år 1942 av den socialdemokratiska kvinnoföreningen Työläisäitien ja Lasten kotiyhdistys. I min läsning av breven har jag beaktat viktiga källkritiska aspekter som används då man läser och tolkar brev, bland annat deras kontextualitet, performativitet och intertextualitet. Då korrespondensen i många fall börjat på Salos initiativ bör man komma ihåg att detta format brevens innehåll och ton, och att kvinnorna långt anpassat innehållet efter Salos frågor. Kvinnorna och Salo skrev till varandra i vissa roller, vilket gjorde att en del saker och känslor betonats i breven. De flesta av kvinnorna anförtrrodde sig antagligen inte om allt för henne, även om många brev förefaller vara öppenhjärtade och ärliga.

Attityderna mot ogifta mödrar under de undersökta åren var generellt sätt fördömande, och följaktligen har ogifta mödrar ofta framställts som marginaliserade och ömkansvärda. Ett av mina syften har därför varit att göra bilden av dessa kvinnor mångsidigare och att se på dem som aktiva aktörer som format sitt eget liv. Ur avhandlingen framgår således att ogifta mödrar ingalunda var en enhetlig grupp, utan deras livssituation varierade i hög grad och var beroende av kvinnornas egna familjerelationer, arbete och utbildning.

I mitt första delkapitel undersökte jag kvinnornas levnadsförhållanden och vardag. Cirka hälften av kvinnorna återgick till att arbeta nästan direkt efter sin vistelse vid Ensikoti. Eftersom det i väldigt liten skala fanns utomstående barnavård att ty sig till, innebär detta att mödrarna måste ha barnet med sig på jobbet, låta barnet skötas av en närstående släkting eller tillfälligt lämna barnet på barnhem. De som hade barnet med sig arbetade ofta som hemhjälp eller piga och arbetsförhållandena varierade stort. Breven visar att normen om att hembiträden skulle vara ogifta och barnlösa inte var absolut, utan att det fanns en mångfald av människor som av en orsak eller annan behövde hemhjälp och som inte lade stor vikt vid kravet på barnlöshet. Många av de studerade kvinnorna som var hembiträden verkar dock ha fått väldigt lite i lön sett till den allmänna lönenivån, trots att vissa av kvinnorna arbetade fulltid. En del fick endast 2000–4000

mark i månaden, medan medellönen för pigor enligt statistiken var kring 11 000 mark i månaden och för hembiträden cirka 7000 mark. Man kan spekulera i fall vissa arbetsgivare utnyttjade den sårbara situationen mödrarna befann sig i och därför betalade kvinnorna låg lön. Detta gjorde att dessa kvinnor levde ett knapert liv tillsammans med sina barn. Det är dock svårt att säga hur mycket sämre levnadsförhållanden de kvinnor med låga löner hade jämfört med den övriga befolkningen, då Finland höll på att resa sig efter kriget och även många andra kämpade för levebrödet.

De som fick barnavård ordnat på annat sätt, till exempel så att någon familjemedlem hjälpte till, hade ofta en bättre chans att ta emot bättre betalda jobb. De kunde exempelvis arbeta på fabrik, butik eller kontor. Även om också en del av dessa kvinnor måste arbeta hårt och långa dagar, hade de ändå bättre inkomster och därför bättre möjligheter till en lugn och stabil tillvaro med sitt barn. Det fanns alltså betydande skillnader i den ekonomiska situationen som mödrarna befann sig i. Även om största delen av dem antagligen levde på små inkomster, fanns det också sådana som inte behövde vända på varje slant för att få vardagen att gå runt.

De kvinnor som hade möjlighet tydde sig alltså till sin familjs hjälp då det kom till barnavård, medan de själva arbetade, en lösning som verkar ha fungerat väl. Vissa arbetade till och med på en annan ort, och besökte således sitt barn endast på söndagar. Om ingen sådan hjälp fanns att få hemifrån och kvinnans arbete inte tillät att barnet kunde vara med, blev vissa tvungna att sätta barnet på barnhem tills situationen löst sig på ett sätt eller annat sätt. Ytterst få betalade för att någon annan skulle ta hand om deras barn och bra familjerelationer var därför viktiga om man behövde barnavård.

Ett annat problem mödrarna stötte på i ordnandet av sin samlevnad med sitt barn var bristen på bostad. Bostadsbristen var stor efter kriget och speciellt i städerna kunde det vara näst intill omöjligt att som ensamstående förälder få en hyreslägenhet. Situationen var ofta bättre på landsbygden och på landsorter, och det var antagligen därför som majoriteten av kvinnorna bodde på mindre orter runt om i Finland. De som arbetade som hemhjälp bodde också trångt och hade inte alltid ett eget rum, utan fick sova i köket med barnet. Många av kvinnorna längtade dock efter ett eget hem där de skulle kunna leva ett lugnt familjeliv tillsammans med sitt barn.

Kvinnornas ekonomiska situation var också beroende av ifall de fick underhållsbidrag av barnets far. För att få bidraget krävdes att man hade uppgjort ett underhållskontrakt med fadern, vilket kunde orsaka problem. Männen var ofta motvilliga och breven visar att en del kvinnor fick föra sitt ärende vidare till domstol för att få bidraget fastställt. Även om domstolen ofta dömde fallen till mödrarna fördel, var summorna inte särdeles stora, i medeltal cirka 3000 mark. Det var kommunens barnavårdsmän som ansvarade för att bidragen betalades ut till mödrarna och de var även de som skulle driva in dem om det var problem. Även om vissa av barnavårdsmännen var osakliga och likgiltiga i sitt bemötande av kvinnorna, verkar det största problemet ha varit att de hade få medel att driva in bidragen av männen, även om det fanns ett giltigt kontrakt. Således blev många kvinnor utan bidrag, vilket märkbart försvårade deras ekonomiska situation och allmänna levnadsstandard.

I mitt andra delkapitel har jag fokuserat på kvinnornas beskrivningar av sina känslor och upplevelser. En stor del av kvinnorna fick återvända till sina föräldrahem efter sin vistelse vid Ensikoti, trots att familjerelationerna under graviditeten kunde ha brutits eller varit ansträngda. Även socialskötaren Salo skriver i ett av sina brev att de flesta fått åka hem och breven antyder att Salo ofta fungerade som medlare mellan familjerna och deras döttrar. Alla blev således inte bortstötta av sina familjer, även om relationerna hemma kunde fortsätta vara spända. I de fall som beskrivs i breven berodde detta ofta på att en person i familjen motsatte sig att kvinnan kom hem, då det enligt denna person var skamligt för familjen att kvinnan fått ett utomäktenskapligt barn. En sådan inställning försvårade livet för mödrarna och deras barn, men också det att den ekonomiska situationen hemma var ansträngd kunde påverka situationen. Trots detta verkar barnen ofta ha varit högt älskat av övriga familjemedlemmar, något som kvinnorna beskriver med glädje och tacksamhet. Den bild kvinnorna målade upp över att vara hemma var alltså varierande, vissa betonade endast positiva aspekter medan andra också lyfte fram mer negativa saker. Således hade kvinnorna ofta motstridiga känslor gällande hemvistelsen, något vissa valde att betona i högre grad än andra.

Även om familjen accepterade kvinnorna och deras barn, var omgivningen fortsättningsvis ofta dömande mot dem. Kvinnornas känslor inför detta och sin situation skiftade således. En del kvinnor kände skam över sin situation, precis som omgivningen ville att de skulle, men upplevde samtidigt att de blev orättvist behandlade och bemötta av andra. De hade ofta svårt att hantera skvallret och baktalandet, då sätten att undslippa dem var få och alla inte hade någon att ty sig till för att få stöd. Därför var de nedstämda och drog sig från att vistas bland människor.

Sålunda finns många depressiva känslor uttryckta i dessa brev och många såg hopplöst på framtiden. Bland breven finns också de kvinnor som inledningsvis verkar ha känt skam inför sin situation, men som försökte distansera sig från känslan och motarbeta den. En del proklamerar modigt i sina brev att de inte skäms över sig själv och sin situation, är stolta över sina barn och inte bryr sig om vad andra tycker. De kvinnor som skrev i dessa tonfall hade ofta stöd av sin familj och således någon att luta sig tillbaka mot i fall något skulle hända. Att skriva på detta vis kunde också vara performativt, ett sätt för kvinnorna att skriva om sig själv på det sätt som de ville att de skulle framstå i andras ögon.

Omständigheterna som lett till att kvinnorna blivit gravida är något som ytterst sällan diskuteras i breven. Dock diskuteras barnets far och kvinnornas förhållande till dem och detta var något som frammanade många slags känslor hos kvinnorna. Allt från ilska, bitterhet, sorg, glädje, olycklig kärlek och lugn var sådant som kvinnorna upplevde och skrev om. Även om äktenskapet var en stark institution under den undersökta tidpunkten och något som skulle ha normaliserat kvinnornas situation, var det relativt få som ingick äktenskap med barnets far. Detta hade många orsaker. Säkerligen hade de flesta kvinnor inte ens möjlighet till äktenskap med barnets far, då dessa män antingen redan var gifta, var ointresserade av äktenskap eller t.o.m. satt i fängelse eller var försvunna. Det fanns även de som skulle haft en chans att gifta sig, men valde att inte göra det av en eller annan orsak. Enligt Salos förteckning var det under tio procent av alla kvinnor som vistades vid hemmet 1949–1951 som gifte sig vid tidpunkten, även om äktenskap var något som Salo förespråkade. Salo förstod och hade empati för kvinnornas situation, men var präglad av sin tids attityder, där äktenskap och en kärnfamilj var det man skulle sträva efter. Det är dock möjligt att kvinnorna gifte sig ett senare skede av sitt liv, och således var inte äktenskapet något som var otillgängligt för kvinnorna.

I breven uttrycker kvinnorna starka känslor av kärlek och omsorg för sina barn. De skriver om hur barnet var de viktigaste de hade och att de inte trots alla svårigheter och motgångar skulle ge bort det. Det var för barnets skull de arbetade och kämpade vidare, då de ville säkerställa en bättre framtid för sig och sitt barn. I breven ville kvinnorna således tydligt förmedla att de upplevde sitt moderskap som viktigt och betydelsefullt och att de var ansvarstagande mödrar, något som allmänheten kanske ifrågasatte. Samtidigt kände de möjligtvis press att också bevisa att de var goda mödrar åt Salo. De mödrar som av någon orsak tillfälligt måste skiljas åt från sitt barn, uttryckte starka känslor av sorg och saknad. Ofta visste kvinnorna inte exakt när de skulle se sitt barn nästa gång eller när de kunde ta hem det igen. Genom att beskriva dessa slags

känslor kan man se att kvinnorna internaliserat den rådande normen om hur en god moder skulle vara, hon skulle älska sitt barn över allt annat och se sitt moderskap som något viktigt och i fall hon var tvungen att skiljas ifrån det skulle hon känna stor sorg och saknad.

Slutligen kan konstateras att denna undersökning, med hjälp av det unika men krävande källmaterial som brev utgör, lyfter fram tidigare outforskade aspekter i ogifta mödrars liv och vardag i återuppbyggnadstidens Finland. Tidigare forskning har fokuserat på ogifta mödrar och utomäktenskapliga barn under 1800-tal och tidigt 1900-tal och de realiter som gällde då, medan situationen efter kriget lämnats outforskad. Troligen har detta skett eftersom källorna kring detta ämne är relativt få och på grund av att attityderna och förhållandesätten mot ogifta mödrar och utomäktenskapliga barn snabbt kom att förändras senast under 1970-talet, vilket kanske gjort att ämnet åsidosatts. Samtidigt är forskning kring kvinnor och deras livsöden kring kriget och tiden efter det i allmänhet ett relativt nytt område att forska i och således faller denna avhandling bra in i ledet av ny forskning som gjorts. Jag är således tacksam för att ha fått möjlighet att undersöka dessa brev och för att ha fått en djupare inblick i dessa kvinnors liv.

Min avhandling för fram att det bland de undersökta mödrarna fanns en mångfald av livssituationer och öden representerade. Kvinnorna var inte en enhetlig grupp, även om de mötte liknande utmaningar på grund av att de var ogifta mödrar. Att arbeta och ta hand om ett barn var utmanande och många sökte aktivt efter olika lösningar till sin situation samt kämpade för att få en bättre och stabilare tillvaro med sitt barn. De omgivande samhällsnormerna och strukturerna dikterade de möjligheter som kvinnorna hade för att reda ut sin situation. Kvinnorna upplevde en mångfald av olika positiva och negativa känslor som de försökte hantera och leva med, och breven var en kanal för dem att uttrycka dessa känslor.

Eftersom mitt källmaterial ändå har sina begränsningar, skulle det i framtiden vara intressant med en bredare historisk forskning kring ogifta mödrar och utomäktenskapliga barn, möjligtvis från fortsättningskriget fram till 1980-talet. Detta för att kunna jämföra olika årtionden efter kriget med varandra och sålunda förstå hur förhållningssätten till dem förändrats. På detta sätt skulle man möjligen också kunna dra mera allmängiltiga slutsatser om hur det under olika tidsperioder varit att vara ogift moder.

Källor & litteratur

Otryckta källor

Arbetsarkivet, Helsingfors (AA)

Helsingin Ensikotis arkiv

BBB:BB1 Ensi Kodin henkilökunta ja toimihenkilöt

FFC:FC1 Sosiaalityöntekijän kirjeenvaihto 1949-1951

HHI:HI1 Vuosikertomukset / Helsingin Ensi Koti

Forskningslitteratur

Ekberg 1999

H. Ekberg, "Finlands flyktingproblem", *Finlands historia* 4, H. Meinander, Helsingfors 1999, 270.

Forselius 2005

T. M. Forselius, "'Ett brev betyder så mycket': några samtida perspektiv på historiska brev", *Kulturstudier i Sverige. Nationell forskarkonferens, 13–15 juni 2005. Linköping Electronic Conference Proceedings*, 241–251, <http://www.forselia.se/wp-content/uploads/2017/01/2005.Forselius-Konf.Kulturstudier.pdf>

Heikkilä 1999

S. Heikkilä, "Varhaishoivaa koskeva populaari valistuskirjoitus Suomessa 1900-luvulla", red. S. Näre, *Tunteiden sosiologia: 1, Elämyksiä ja läheisyyttä*, Helsingfors 1999, 229–248.

Heinänen 2002

A. Heinänen, *Ensikodin Kasvutarina 1942-2002: Helsingin Ensikoti 60 Vuotta*, Helsingfors 2002.

Helén 1997

I. Helén, *Äidin elämän politiikka: Naissukupuolisuus, valta ja itsesuhde Suomessa 1880-luvulta 1960-luvulle*. Helsingfors 1997.

- Helsti 2002
H. Helsti, ”Salaamista ja häpeää. Raskauteen ja synnytykseen liittyneet tunteet 1990-luvun alkupuolella”, red. E. Katainen & P. Kotila, *Työväki ja tunteet*, Helsingfors 2002, 7-32.
- Hytönen 2012
K-M. Hytönen, ”Kannettu kaksoistaakka – Äitiys työssäkäyvien naisten muistelukerronnassa 1940-1950-luvulla”, red. P. Saarimäki et al., *Lapsi matkalla maailmaan: historiallisia ja kulttuurisia näkökulmia syntymään*, Helsingfors 2012, 321-352.
- Jousimaa 1993
K. Jousimaa, ”*Jokainen lapsi on pelastettava elämälle*”: avioton äiti ja lapsi suomalaisessa yhteiskunnassa”, Helsingfors 1983.
- Juntto 1990
A. Juntto, *Asuntokysymys Suomessa Topeliuksesta tulopolitiikkaan*, Helsingfors 1990.
- Kaartinen 2005
M. Kaartinen, ”Koko/naisvaltainen historiamme”, red. M. Kaartinen & A. Korhonen, *Historian kirjoittamisesta*, Åbo 2005, 245-271.
- Karisto et al. 1998
A. Karisto, I. Haapola, & P. Takala, *Matkalla nykyaikaan: elintason, elämäntavan ja sosiaalipolitiikan muutos Suomessa*. Borgå 2009 (Första upplagan 1998).
- Kemppainen 2003
I. Kemppainen, ”Kun isä tule kotiin...- perheyhteisö sodan jälkeen”, red. M. Laakso, *Eilispäivän Suomi – Jälleenrakennuksesta yltäkyläisyyteen*, Helsingfors 2003, 40-42.
- Keronen 1996
P. Keronen, ”Ydinperhe -Yhteiskunnan tukipilari. Perheihanne 1940- ja 1950-lukujen elämäntapaoppaissa”, red. K. Kortelainen & S. Vainio, *Tradition edessä: kirjoituksia perinteestä ja kulttuurista*, Jyväskylä 1996, 123-133.

- Kirves 2015 J. Kirves, ”Elämä omin käsin. Traumoista selviytymiseen”, red. V. Kivimäki & K-M. Hytönen, *Rauhaton rauha: suomalaiset ja sodan päättyminen 1944-1950*, Tammerfors 2015, 257-284.
- Kivimäki et. al 2015 V. Kivimäki, K-M. Hytönen & P. Karonen, ”Ennen huomispäivää. Toisen maailmansodan päättyminen Suomessa ja Euroopassa”, red. V. Kivimäki & K-M. Hytönen, *Rauhaton rauha: suomalaiset ja sodan päättyminen 1944-1950*, Tammerfors 2015, 11-38.
- Kokko 1996 K. Kokko, ”Yksin lapsen kanssa – Aviottomia äitejä 1900-luvun alun Helsingissä”, red. M. Rahikainen. *Matkoja moderniin: Lähikuvia suomalaisten elämästä*, Helsingfors 1996, 93-116.
- Kontula & Haavio-Mannila 1995 O. Kontula & E. Haavio-Mannila, *Matkalla intohimoon –Nuoruuden hurma ja kärsimys seksuaalielämäkertojen kuvaamana*, Helsingfors 1995.
- Korppi-Tommola 2016 A. Korppi-Tommola, *Miina Sillanpää: Edelläkävijä*, Helsingfors 2016.
- Leskelä-Kärki 2009 M. Leskelä-Kärki, *Kirjeiden kulttuurihistoriaa ja tulkinnan ongelmia*, 2009.
<http://www.enorssi.fi/enorssi-verkosto/virmo/virmo-1/kashisnet/kasvatuksen-historian-tutkimus/kirjeiden-kulttuurihistoriaa-ja-tulkinnan-ongelmia-maarit-leskela-karki>, hämtad 21.10.2019
- Lidman 2011 S. Lidman, *Häpeä! Nöyryyttämisen ja häpeämisen jäljillä*, Jyväskylä 2011.
- Markkola 1990 P. Markkola, ”Women in Rural Society in the 19th and 20th Century”, red. M. Manninen & P. Setälä, *The Lady with the Bow: The Story of Finnish Women*, Helsingfors 1990, 17-30.

- Markkola 1990 P. Markkola, "Pirtissä ja pellolla, kotona ja konttorissa.", red. K. Immonen, *Naisen elämä: mistä on pienet tytöt tehty, mistä tyttöjen äidit*, Helsingfors 1990, 349-420.
- Matt 2013 S.J. Matt, "Recovering the Invisible Methods for the Historical Study of the Emotions", red. S.J. Matt & P.N. Stearns, *Doing emotions history*, Champaign 2014, 42-53.
- May 2011 V. May "Changing Notions of Lone Motherhood in Twentieth-Century Finland", *Women's History Review* 20:1 (2011) 127-143.
- Meskus 2003 M. Meskus, "Väestön elinvoima ja tahallinen keskenmeno. Raskauden keskeyttämisen politisoituminen 1900-luvun alun Suomessa", red. I. Helén & M. Jauho, *Kansalaisuus ja kansanterveys*. Helsingfors 2003, 211-232.
- Nevala & Hytönen 2015 S-L. Nevala & K-M. Hytönen, "Toimet, työt ja taakat – Perhe-elämää maaseudulla sodan jälkeen", red. V. Kivimäki & K-M. Hytönen, *Rauhaton rauha: suomalaiset ja sodan päättymisen 1944-1950*, Tammerfors 2015, 151-174.
- Näre 2008 S. Näre "'Kuin viimeistä päivää' - sota-ajan sukupuolikulttuuri ja seksuaalinen väkivalta", red. S. Näre & J. Kirves, *Ruma sota: talvi- ja jatkosodan vaiettu historia*, Helsingfors 2016, 335-380.
- Nätkin 1997 R. Nätkin, *Kamppailu suomalaisesta äitiydestä: maternalismi, väestöpolitiikka ja naisten kertomukset*, Helsingfors 1997.
- Ollilla 1900 A. Ollilla, "Perhe - ura vai vankila", red. K. Immonen, *Naisen elämä: mistä on pienet tytöt tehty, mistä tyttöjen äidit*, Helsingfors 1990, 263-348.

- Pulma 1987 P. Pulma, ”Kerjuuluvasta perhekuntoutukseen”, red. P. Pulma, & O. Turpeinen, *Suomen lastensuojelun historia*. Helsingfors 1987, 7-268.
- Pulma 1991 P. Pulma, *Den problematiska familjen*, Helsingfors 1991.
- Pulma 2003 P. Pulma, ”I skuggan av tillväxten”, red. H. Schulman, P. Pulma & S. Aalto, *Helsingfors stads historia från år 1945. 2, Planering och byggande, sociala problem, sport*, Helsingfors 2003, 113-329.
- Rahikainen 2001 M. Rahikainen, ”Herrasväki, työväki ja palkkatyö toimeentulon lähteinä”, red. M. Rahikainen & T. Räisänen, *”Työllä ei oo kukkaan rikastunna”: naisten töitä ja toimeentulokeinoja 1800- ja 1900-luvulla*, Helsingfors 2001.
- Rahikainen 2003 M. Rahikainen, ”Tiskin taakse vai konttoriin? Naiset työelämässä”, red. M. Laakso, *Eilispäivän Suomi – Jälleenrakennuksesta yltäkyläisyyteen*, Helsingfors 2003, 52-55.
- Rahikainen 2006 M. Rahikainen, ”Kotiapulaisena 1900-luvun kaupunkilaisperheissä”, red. M. Rahikainen & K. Vainio-Korhonen, *Työteliäs ja uskollinen: naiset piikoina ja palvelijoina keskiajalta nykypäivään*, Helsingfors 2006, 224-252.
- Rusanen 2011 E. Rusanen, *Hoiva, kiintymys ja lapsen kehitys*, Helsingfors 2011.
- Saarikangas K. Saarikangas, ”Tyypitalo – tie tehokkaaseen jälleenrakennukseen”, red. M. Laakso, *Eilispäivän Suomi – Jälleenrakennuksesta yltäkyläisyyteen*, Helsingfors 2003, 22.
- Sarkki 2012 M-L. Sarkki, *Elämää ja unelmia: jälleenrakennusajan Suomessa*, Helsingfors 2012.

- Stanley 2004 L. Stanley, "The Epistolarium: On Theorizing Letters and Correspondances", *Auto/Biography* 12 (2004), 201-235,
https://www.researchgate.net/publication/250263857_The_Epistolarium_On_Theorizing_Letters_and_Correspondences
- Sulkunen 1989 I. Sulkunen, *Naisen kutsumus: Miina Sillanpää ja sukupuolten maailmojen erkaantuminen*, Helsingfors 1989.
- Suometsä 1954 S. Suometsä, *Naimattomien äitien ja heidän lastensa sosiaalinen ongelma*, Lastensuojelun keskusliiton julkaisuja n:o 17, Helsingfors 1954.
- Turpeinen 1997 O. Turpeinen, "Befolkning", red. O. Turpeinen, T. Herranen & K. Hoffman, *Helsingfors stads historia efter 1945: 1, Befolkning, stadsplanering och boende, näringsliv*, Helsingfors 1997, 13–120.
- Tähtinen 1992 J. Tähtinen, *Miten kasvattaa pikkulapsia: kasvatusmoraliteetin ja -suuntausten lähtökohtien muutoksia Suomessa 1850-1989 suomenkielisten kasvatus- ja hoito-oppaiden sekä aikakauslehdistön ilmaisemana*, Åbo 1992.
- Urponen 1994 K. Urponen, "Huoltoyhteiskunnasta hyvinvointivaltioon", red. J. Jaakkola, *Armeliaisuus, yhteisöapu, sosiaaliturva: suomalaisten sosiaalisen turvan historia*. Helsingfors 1994, 163-260.
- Vainio-Korhonen & Lahtinen 2015 K. Vainio-Korhonen & A. Lahtinen, *Lemmen ilot ja sydämen salat*, Helsingfors 2015.

Statistik och rapporter

Folkpensionsanstalten 2017

Tukea kaikille lapsiperheille [2017]

<http://tutkimusblogi.kela.fi/arkisto/4185>, hämtad
21.10.2019.

Folkpensionsanstalten 2017

*Kunnallinen päivähoito helpotti naisten
työssäkäyntiä* [2017]

<https://tutkimusblogi.kela.fi/arkisto/4267>, hämtad
15.1.2020.

Statistiska Centralbyrån 1951

Statistisk årsbok för Finland 1950, Helsingfors 1951.

Statistiska Centralbyrån 1954

Statistisk årsbok för Finland 1953, Helsingfors 1954.

Statistiska Centralbyrån 1955

Statistisk årsbok för Finland 1954, Helsingfors 1955.